

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ ANTROPOLOGIE

POJETÍ RODINY Z POHLEDU Hnutí HARÉ KRŠNA

CONCEPT OF FAMILY WITHIN THE HARE KRISHNA MOVEMENT

Bakalářská diplomová práce

Kulturní antropologie

Autor: Patrik Polášek

Vedoucí práce: prof. PhDr. Dušan Lužný, Dr.

Olomouc 2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci na téma *Pojetí rodiny z pohledu hnutí Haré Kršna* vypracoval samostatně a uvedl v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použil.

V Olomouci dne 14. března 2018

Patrik Polášek

Poděkování

Rád bych poděkoval panu prof. PhDr. Dušanovi Lužnému, Dr. za cenné rady, věcné připomínky a vstřícnost při konzultacích a vypracování bakalářské práce. Mé poděkování patří též všem účastníkům, kteří se na mém výzkumu ochotně podíleli.

Anotace

Jméno a příjmení:	Patrik Polášek
Katedra:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Obor studia:	Kulturní antropologie
Obor obhajoby práce:	Kulturní antropologie
Vedoucí práce:	prof. PhDr. Dušan Lužný, Dr.
Rok obhajoby:	2018

Název práce:	Pojetí rodiny z pohledu hnutí Haré Kršna
Anotace práce:	V této práci se zabývám analýzou rodinného života členů hnutí Haré Kršna. Hlavním cílem je zmapovat, jak má z pohledu oddaných Kršny vypadat rodina, a jak z hlediska praktické roviny jejich rodinný život skutečně vypadá. Cíle výzkumu je dosaženo pomocí dílčích témat, tj. manželství, rodičovství, vzdělávání a výchova dětí a postavení žen v hnutí. Mé závěry jsou výsledkem kvalitativního výzkumného šetření, konkrétně pak metody osobní případové studie.
Klíčová slova:	Haré Kršna, nová náboženská hnutí, rodina, manželství, rodičovství, vzdělávání a výchova dětí, postavení žen
Title of Thesis:	Concept of Family within the Hare Krishna Movement
Annotation:	This thesis is concerned with the analysis of family life of the Hare Krishna Movement members. Main purpose is to find out how a family does look in the view of Krishna's devotees and what their family life really look like in common life. The aim of this study is reached with the subtopics, i. e., marriage, parenthood, education of children and status of women within the movement. The findings are the results of qualitative research, specifically of personal case study.
Keywords:	Hare Krishna, new religious movements, family, marriage, parenthood, parenting and education of children, status of women
Názvy příloh:	Přehled použitých sanskrtských a bengálských pojmů Osnova polostrukturovaného rozhovoru
Počet literatury a zdrojů:	49
Rozsah práce:	85 s. (130 470 znaků s mezerami)

Obsah

Úvod.....	7
1. VYMEZENÍ CÍLŮ VÝZKUMU	11
1.1. Hlavní výzkumná otázka	11
1.2. Vedlejší výzkumné otázky	11
2. NÁBOŽENSKO-HISTORICKÉ POZADÍ.....	12
2.1. Hnutí Haré Kršna – základní seznámení.....	12
2.1.1. Cíle ISKCONu.....	13
2.2. A. Č. Bhaktivédanta Swami Prabhupáda – zakladatel ISKCONu	14
2.3. Kořeny v gaudíjském višnuismu	16
2.4. Proměna instituce manželství a rodiny v ISKCONu	18
3. NAUKA A PRAXE	20
3.1. Víra v duši a reinkarnaci	20
3.2. Karmanový zákon	21
3.3. Kdo je Kršna?	22
3.4. Oddaná služba a láska k Bohu.....	23
3.5. Význam svatých jmen Boha.....	23
3.6. Dharma jako světový řád	24
3.7. Společenský systém varnášrama-dharma.....	25
3.8. Zásady oddané služby	27
3.8.1. Zpívání mahámantry jako základ.....	27
3.8.2. Čtyři regulativní principy	28
4. METODOLOGIE VÝZKUMU.....	30
4.1. Volba výzkumného designu	30
4.2. Techniky tvorby dat	31
4.2.1. Polostrukturované interview.....	31
4.2.2. Zúčastněné pozorování v komunitě.....	32
4.2.3. Analýza dokumentů	33
4.3. Vzorkování	34

4.3.1.	Představení účastníků výzkumu	34
4.4.	Analýza dat – kódování.....	37
4.5.	Zajištění kvality výzkumu	38
4.5.1.	Důvěryhodnost dat a triangulace	38
4.5.2.	Reflexivita.....	38
4.6.	Etické otázky	39
5.	RODINNÝ ŽIVOT S KRŠNOU VE STŘEDU.....	41
5.1.	Rodina z pohledu Émila Durkheima.....	41
5.2.	Teoretické rozdělení rodiny z hlediska funkčnosti	41
5.3.	Duchovní aspekt rodinného života.....	43
5.4.	Rozšířená rodina jako ideál.....	44
5.5.	Manželství ve vědomí Kršny	45
5.5.1.	Výběr partnera/partnerky	46
5.5.2.	Podstata a funkce manželství.....	47
5.5.3.	Status manžela a manželky.....	49
5.5.3.1.	Ženská otázka – práce či domácnost?.....	51
5.5.4.	Duchovní hledisko pohlavního styku	53
5.5.5.	Otázka rozvodu	55
5.6.	Rodičovství.....	57
5.6.1.	Vztah rodiče a dítěte	59
5.6.2.	Otázka mimoškolního vzdělání dítěte	61
5.6.3.	Socializace dítěte & konflikty	63
5.7.	Postavení žen v ISKCONu	65
5.7.1.	Postavení žen v ISKCONu v průběhu historie	68
	Závěr	69
	Literatura a zdroje	72
	Seznam zkratk.....	77
	Seznam příloh.....	78
	Přílohy.....	79

Úvod

V této bakalářské práci se budu věnovat pojetí rodiny či rodinného života z pohledu hnutí Haré Kršna. Hnutí Haré Kršna má v euroamerické civilizaci již poměrně silnou kazatelskou základnu, která se rozrůstá od svého oficiálního založení bengálským duchovním učitelem Swamim Prabhupádou v polovině šedesátých let.

Z hlediska sociologie náboženství sehrálo nejen hnutí Haré Kršna, ale všechna ostatní mimokřesťanská hnutí svou roli. Takzvaná *nová náboženská hnutí* jsou výsledkem náboženského oživení v šedesátých letech, kdy se začali křesťané odklánět od své víry a hledat něco nového. Český religionista a sociolog náboženství, který je zároveň vedoucím mé práce Dušan Lužný ve své knize *Nová náboženská hnutí* (1997) v rámci typologie nových náboženských hnutí řadí hnutí Haré Kršna do směrů vycházejících z hinduismu. Jeho typologie je založena na příslušnosti nového směru k širší tradici.¹

V našem sociokulturním prostředí je hnutí známé především díky veřejným průvodům jeho členů doprovázených zpěvem a tancem notoricky známých slovních spojení *Haré Kršna Haré Kršna* atd. O jaká slova se jedná, proč je členové hnutí Haré Kršna zpívají, a proč vlastně chodí po ulicích měst v průvodech, se čtenář v průběhu mé práce dozví v souvislosti se seznámením se se základy nauky a praxe hnutí. Nicméně tato práce bude primárně zaměřena na jejich pojetí rodiny a rodinného života v kontextu jejich vyznání. Členové hnutí Haré Kršna se deklarují jako následovníci bengálského směru známého jako gaudíjský višnuismus, který je odnoží obecného višnuismu.

Z antropologického hlediska je současná rodina v našem sociokulturním prostředí striktně monogamní. Z důvodu velkého počtu nevěr však můžeme

¹ LUŽNÝ, D., *Nová náboženská hnutí*, str. 49-101.

mluvit taktéž o skryté či nelegální polygamii.² Co se týče původu, dá se říci, že zde převažuje *bilaterální typ descentence*, tedy odvozování původu od obou rodičů, popřípadě *ambilineární descentence*, kdy si jedinec sám určí, zda bude odvozovat svůj původ od otce nebo od matky.³ Postmaritální residenční pravidlo, tedy, kde bude manželský pár bydlet, není v naší společnosti striktně dáno. Manželé se nejčastěji stěhují do vlastního obydlí, tedy mimo obydlí svých rodičů. V takovém případě mluvíme o tzv. *neolokalitě*. Popřípadě by se zde mohla vyskytovat také *ambilokalita*, kdy se manželský pár dohodne, zda bude bydlet u rodičů muže nebo u rodičů ženy.⁴

Zajímavostí je, že podle britského sociologa Anthonyho Giddense je naše současná společnost spíše *patrilinéární*, a že tedy lidé odvozují svůj rodinný původ od otce. Giddens to dokládá děděním jména i majetku po otci.⁵ Na druhou stranu taktéž tvrdí, že zde převažuje tendence stěhovat se po uzavření sňatku do místa v blízkosti bydliště rodičů ženy, tedy k *matrilokalitě*.⁶

Součástí této práce bude základní představení hnutí Haré Kršna. Uvedu čtenáře do náboženské nauky a praxe hnutí, jelikož její znalost je nezbytná pro správné pochopení tématu rodiny a manželství. Bez základních znalostí učení a perspektivy *oddaných* – jak se členové hnutí sami označují, a jak je budu často ve své práci nazývat – dle mého názoru není možné plně proniknout do témat, kterými se budu zabývat, například postavení žen či otázky pohlavního styku.

Co se týče výběru tématu, mohu říci, že o hnutí Haré Kršna, a taktéž o indická náboženství a staroindickou kulturu obecně, se již několik let zajímám. Fascinuje mě, stejně jako významného francouzského antropologa

² MATOUŠEK, O., *Rodina jako instituce a vztahová síť*, str. 31.

³ SOUKUP, M., *Základy kulturní antropologie*, str. 146–147.

⁴ MURPHY, R. F., *Úvod do kulturní a sociální antropologie*, str. 105.

⁵ GIDDENS, A., *Sociology*, str. 213.

⁶ MATOUŠEK, O., *Rodina jako instituce a vztahová síť*, str. 31.

a filozofa Clauda Lévi-Strausse, jaký má Indie propracovaný nábožensko-filozofický systém,⁷ který je pevně spojený s každodenním životem tamních obyvatel, na rozdíl od západní společnosti, kde je společnost již nějakou dobu plně sekularizovaná.

Rozhodl jsem se zaměřit na téma rodiny proto, že z mého pohledu je rodina jakýmsi základem našeho každodenního života, a stejně tak základní jednotkou společnosti. Podle mého názoru bude jistě stát za to seznámit se s pojetím rodiny a manželství členů hnutí Haré Kršna, které jsem si dal v této práci za cíl zmapovat. Jsem přesvědčen, že čtenář po přečtení této práce získá alespoň základní povědomí o oddaných Kršny a jejich rodinném životě, a bude tak obohacen, jak ze sociálně-náboženského, tak kulturního hlediska.

Oddaní z hnutí Haré Kršna dostávají při zasvěcovacím iniciačním rituálu sanskrtská duchovní jména končící vždy slovem *dása* či *dásí*. *Dása* (muž. rod) a *dásí* (žen. rod) jsou sanskrtská synonyma pro *služebníka* a *služebnici*, čímž je vyjádřeno postavení oddaných ve vztahu ke Kršnovi. Samotná jména se vždy nějak vztahují ke Kršnovi nebo jeho oddaným, např. *Kršna Dása* znamená doslova *služebník Kršny*.⁸

Většina cizích slov v mé práci je v sanskrtu nebo bengálštině. Všechna tato jména a názvy, která mají svůj původ v těchto jazycích, jsem přepsal do takové podoby, která odpovídá české výslovnosti. To je možno ukázat na příkladu slova *Kršna*. Fonologická transkripce sanskrtu podle mezinárodního systému transliterace je *Kṛṣṇa*. Česká výslovnost je *Kršna*, popřípadě *Krišna* (odpovídající spíše anglické výslovnosti z důvodu obtížnosti výslovnosti znělé sanskrtské hlásky důrazného „r,“ která odpovídá symbolu „r“). Pro přehled sanskrtských a bengálských slov použitých v této práci může čtenář

⁷ LÉVI-STRAUSS, C., *Rasa a dějiny*, str. 35.

⁸ ANUTTAMA D. – DAMÓDARA PANDIT D. (red.). *„Hnutí Haré Krišna oslavuje 50 let...“* (časopis), 2016, BBTI, ISKCON Communications, International, str. 64.

nahlédnout do přílohy, kde uvádím jejich seznam i s vysvětlením jednotlivých pojmů (viz příloha č. 1).

Pojmy ze sanskrtu a bengálštiny, které jsou zrovna diskutovány, jsem v textu při prvním výskytu zvýraznil kurzívou, při dalším výskytu již ne. Co se týká pojmů jako *Bůh*, *Nadduše*, *Absolutno* atd., budu je po vzoru Prabhupády psát s velkým počátečním písmenem přesto, že tato zvyklost není v souladu s pravidly českého pravopisu. Prabhupáda ve svých knihách pojmy tohoto typu píše výhradně s velkým počátečním písmenem pro zdůraznění jejich významu a taktéž jako projev úcty (př. „*Kršna je Bůh a Nejvyšší Pán*“).

1. VYMEZENÍ CÍLŮ VÝZKUMU

1.1. Hlavní výzkumná otázka

Ve svém výzkumu, který bude realizován kvalitativními výzkumnými strategiemi, se budu zabývat, jak už napovídá název práce, výhradně tím, **jak členové hnutí Haré Kršna vnímají ideální model rodiny**, a co je důležitější, **jak skutečně vypadá jejich rodinný život v praktickém každodenním životě, a jak ho ovlivňuje jejich náboženská víra a praxe.**

1.2. Vedlejší výzkumné otázky

Velkým tématem, které bude v souvislosti s tématem práce analyzováno, bude **instituce manželství**. Jak vypadá manželský život páru, který žije své životy podle víry a náboženské praxe hnutí Haré Kršna, a jaké jsou jejich role, povinnosti a cíle jejich manželského soužití v kontextu jejich vyznání? Zodpovězení těchto otázek bude klíčové pro závěry mého výzkumu, stejně jako dvě další základní témata, kterými bude rodičovství a postavení ženy.

U otázky **rodičovství**, které vychází z manželství, bude mým cílem zjistit, jak vypadá vztah rodiče a dítěte s ohledem na jejich vyznání. Vedle toho bude taktéž zajímavý případ, kdy dítě nepřijme víru svých rodičů. Velkým tématem bude otázka vzdělávání dítěte, konkrétně skloubení jeho duchovního a formálního vzdělávání. Relevantní taktéž bude otázka socializace dítěte.

Jak již bylo zmíněno, důležitým bodem tématu rodiny bude otázka **postavení žen v hnutí**. Podle učení gaudijského višnuismu je postavení ženy velmi specifické, jelikož na ženu je nahlíženo jako na méně postavenou oproti muži. Jak tedy v současnosti v hnutí vypadá postavení žen a jakým způsobem je s nimi zacházeno, bude v mém výzkumu rovněž objasněno.

2. NÁBOŽENSKO-HISTORICKÉ POZADÍ

2.1. Hnutí Haré Kršna – základní seznámení

Oficiální název hnutí Haré Kršna je *Mezinárodní společnost pro vědomí Kršny* (zkratka ISKCON,⁹ z angl. *The International Society for Krishna Consciousness*). Hnutí vychází z hinduismu, konkrétně z tradice gaudíjského višnuismu, jehož zakladatelem byl bengálský mnich a kazatel Čaitanja Maháprabhu. Sami členové hnutí Haré Kršna však striktně odmítají označení jejich náboženství za hinduismus.

Zakladatelem hnutí je A. Č. Bhaktivédanta Swami Prabhupáda známý spíše pod jménem Šríla Prabhupáda.¹⁰ Ten podle tradice náležel k učednické posloupnosti následovníků Čaitanji Maháprabhua, kteří se hlásí k posloupnosti duchovních učitelů začínající u samotného Kršny.¹¹ Prabhupáda založil ISKCON v roce 1966 v New Yorku, odkud se hnutí začalo rozrůstat a v následujících desetiletích se rozrostlo v mezinárodní organizaci. Hnutí dnes provozuje velké množství středisek, chrámů a škol, 65 ekologických farem a 110 vegetariánských restaurací – celkem více než 650 středisek po celém světě.¹² Jak se hnutí rozšiřovalo, byla za potřebí složitější organizační struktura, a tak Prabhupáda založil v roce 1970 hlavní řídicí orgán – Správní radu (GBC, *Governing Body Commission*), která má dodneška na starosti kompletní řízení organizace ISKCON. V současnosti má

⁹ Pro označení hnutí Haré Kršna budu v této práci často používat akronym „ISKCON.“

¹⁰ Na všech publikacích a dokumentech v ISKCONu je jako Prabhupádův oficiální titul uveden „zakladatel-áčárja,“ což má poukazovat na důležitost jeho osobnosti jako zakladatele nové větve gaudíjského višnuismu.

¹¹ FUJDA, M. & LUŽNÝ, D., *Oddaní Kršny: hnutí Haré Kršna v pohledu sociálních věd*, str. 63.

¹² ANUTTAMA D. – DAMÓDARA PANDIT D. (red.). „Hnutí Haré Krišna oslavuje 50 let...“ (časopis), 2016, BBTI, ISKCON Communications, International, str. 6–7.

GBC třicet dva členů, kteří dohlížejí a zodpovídají za řízení středisek v přidělených geografických částech světa.¹³

Prabhupáda vedle neustálého kázání také přeložil a okomentoval několik tradičních staroindických literárních památek. Jeho komentáře prakticky tvoří zákoníky pro členy hnutí. Jedná se mimo jiné o tři hlavní několikasvazkové překlady: *Bhagavadgíta*, *Šrímad-Bhágavatam* (*Bhágavata Purána*) a *Šrí Čaitanja-Čaritámṛta*.

2.1.1. Cíle ISKCONu

V zakládající listině ISKCONu v roce 1966 Prabhupáda stanovil sedm cílů, kterých se má organizace řídit. Zde si dovoluji ocitovat úplné znění těchto cílů, jak jsou uvedeny v knize *Prabhupáda* (2001) od Satsvarúpy Dáse Gósvámího.¹⁴

1. Systematicky šířit duchovní poznání v celé společnosti a učit všechny národy technikám duchovního života, aby došlo k obnově rovnováhy životních hodnot a dosažení skutečné jednoty a míru ve světě.
2. Šířit vědomí Kršny tak, jak je popsáno v Bhagavadgítě a Šrímad-Bhágavatamu.
3. Sbližovat členy Společnosti a vést je ke Kršnovi, původní a hlavní bytosti, a tím způsobem v nich, stejně jako v celém lidstvu, rozvíjet pochopení, že každá duše je nedílnou částí Boha (Kršny), s nímž je kvalitativně totožná.
4. Šířit a podporovat sankírtanové hnutí, společné zpívání svatých jmen Boha, tak, jak ukazuje učení Pána Šrí Čaitanji Maháprabhua.
5. Pro členy a celou společnost zbudovat posvátné místo transcendentálních zábav zasvěcené Nejvyšší Osobnosti Božství.

¹³ *Tamtéž*, str. 23.

¹⁴ GÓSVÁMÍ, Satsvarúpa Dása, *Prabhupáda*, str. 79.

6. Sdružovat členy za účelem vyučování jednoduššího a přirozenějšího způsobu života.
7. Pro dosažení výše uvedených cílů vydávat a šířit periodika, časopisy, knihy a další literaturu.

2.2. A. Č. Bhaktivédanta Swami Prabhupáda – zakladatel ISKCONu

Swami Prabhupáda, celým jménem *Abhaj Čaranáravinda Bhaktivédanta Swami Prabhupáda*, známější jako Šríla Prabhupáda (rodným jménem Abhaj Čaran De), je zakladatelem a hlavní autoritou ISKCONu. Narodil se v roce 1896 v Kalkatě a zemřel v roce 1977 ve Vrndávanu, v Indii. Jeho rodiče ho od dětství vychovávali jako višnuistu, takže si již v útlém věku osvojil náboženskou nauku a praxi této tradice.¹⁵

V mládí studoval vysokou školu v Kalkatě, Scottish Churches' College. Po letech studia však odmítl přijmout diplom a oficiální vysokoškolské vzdělání.¹⁶ Již ve svých dvaadvaceti letech se oženil se svou ženou Rádharání Déví, která v té době měla jedenáct let. V roce 1921 se jim narodil první syn. Celkem spolu měli čtyři děti. Prabhupáda pracoval v jedné kalkatské laboratoři, a poté si otevřel obchod ve farmaceutické firmě.¹⁷

Během té doby byl také členem Gándhího hnutí za svobodu, než v roce 1933 přijal duchovní zasněžení od svého duchovního mistra Bhaktisiddhánty Sarasvatího, který mu dal pokyny ke kázání Čaitanjovy mise šíření povědomí o Kršnovi v anglicky mluvících zemích. Velký důraz kladl na vydávání knih.¹⁸ Sarasvatí byl hlavou instituce *Gaudiya Math*, což je sdružení několika desítek klášterů mající za cíl šířit Čaitanjovo učení. Prabhupáda

¹⁵ *Tamtéž*, str. 7.

¹⁶ *Tamtéž*, str. 12.

¹⁷ FÁREK, M., *Hnutí Haré Kršna: institucionalizace alternativního náboženství*, str. 14.

¹⁸ FUJDA, M. & LUŽNÝ, D., *Oddaní Kršny: hnutí Haré Kršna v pohledu sociálních věd*, str. 67.

pomáhal se zakládáním několika středisek. Po smrti Sarasvatího se však strhl boj o moc a Prabhupáda se proto od *Gaudiya Mathu* (a také svých duchovních bratrů) distancoval.¹⁹

Od višnuistické společnosti přijal Prabhupáda čestný titul *Bhaktivédanta*, a v roce 1944 začal vydávat anglicky psaný magazín *Back To Godhead*, který vychází dodnes. Následující roky započal s kázáním, prozatím v Indii. To však nešlo podle jeho představ, a proto se rozhodl započít kázání na Západě. V roce 1954 definitivně odešel od rodiny a v roce 1959 přijal stav odříkání (*sannjás*).²⁰ Ještě v Indii vydal několik knih. Jeho první publikací byla kniha *Snadná cesta na jiné planety* (1960). Dále začal pracovat na překladu a komentáři Bhágavata Purány neboli Šrímad-Bhágavatamu, jeho stěžejního díla, které však nikdy nedokončil. Poslední části museli dokončit jeho žáci po jeho smrti.²¹

V roce 1965 se konečně vydal na cestu do USA. Z počátku bylo těžké hlásat višnuistické učení, avšak po nějaké době se mu to přeci jen povedlo a z malého centra v New Yorku se postupně stávala rychle rostoucí organizace. V roce 1966 tak oficiálně založil *Mezinárodní společnost pro vědomí Kršny* (ISKCON). V následujících letech se k Prabhupádovi přidávalo velké množství nových oddaných a organizace se začala rozrůstat i na západním pobřeží USA a následně v Evropě. První evropský chrám hnutí vznikl v Anglii s aktivní podporou členů skupiny Beatles.²²

Vedle zakládání středisek a udržování svého hnutí Prabhupáda neustále překládal významné texty višnuistické tradice ze sanskrtu do angličtiny. Vedle nepřetržitého překladu a komentování Bhágavata Purány dále mimo jiné vydal překlad a rozsáhlý komentář k Bhagavadgítě, s názvem

¹⁹ GÓSVÁMÍ, Satsvarúpa Dása, *Prabhupáda*, str. 18.

²⁰ FUJDA, M. & LUŽNÝ, D., *Oddaní Kršny: hnutí Haré Kršna v pohledu sociálních věd*, str. 67–68.

²¹ PRABHUPÁDA, A. Č. Bhaktivédánta Swami, *Šrímad-Bhágavatam: Zpěv první – díl první*, předmluva, str. x.

²² ANUTTAMA D. – DAMÓDARA PANDIT D. (red.). *„Hnutí Haré Krišna oslavuje 50 let...“* (časopis), 2016, BBTI, ISKCON Communications, International, str. 22.

Bhagavadgíta – taková, jaká je (1967), který je chválen a respektován vědci a akademiky po celém světě. Pro vydávání svých knih založil v roce 1972 nakladatelství *The Bhaktivedanta Book Trust*.

2.3. Kořeny v gaudíjském višnuismu

Višnuismus je směr, jehož jádrem je uctívání boha Višnu jako nejvyššího Boha. Gaudíjský neboli bengálský višnuismus je jeho odnoží a vznikl na přelomu patnáctého a šestnáctého století v Bengálsku. Zaměřuje se výhradně na uctívání Kršny jako nejvyššího Boha, spolu s jeho družkou Rádhou. V rámci višnuismu je Kršna jedním z vtělení neboli *avatárů* boha Višnu.²³ Gaudíjský višnuismus však považuje Kršnu za nezávislého na Višnuovi – Kršna je Višnuovi nejen rovnocenný, ale i nadřazený.²⁴

Dá se říci, že zakladatelem tohoto směru a hlavním kazatelem byl Čaitanja Maháprabhu, který je gaudíja-višnuisty považován za převtělení samotného Kršny.²⁵ Tradičně se gaudíjský višnuismus považuje za větev v posloupnosti učitele Madhvy, který navazuje na učednickou posloupnost pocházející od samotného Brahmy. Zde je důležité zmínit, že se nejedná o historicky doložitelnou tradici, jelikož bůh Brahmá je postavou indického panteonu božstev. Z perspektivy višnuistů se však jedná o autentickou tradici sahající k počátkům stvoření světa.²⁶

Čaitanja Maháprabhu kázal nauku *ačintja-bhédábhéda*,²⁷ což je učení o nepochopitelné *současné jednotě a odlišnosti duše od Boha*, za kterého je v této tradici považován výhradně Kršna. Je důležité zmínit, že tento směr je v přímé opozici s učením známé jako *advaita-védánta*, které prosazuje

²³ FUJDA, M. & LUŽNÝ, D., *Oddaní Kršny: hnutí Haré Kršna v pohledu sociálních věd*, str. 50.

²⁴ MRÁZEK, M., *Děti modrého boha: tradice a současnost hnutí Haré Kršna*, str. 11.

²⁵ *Tamtéž*, str. 64.

²⁶ *Tamtéž*, str. 18–19.

²⁷ FÁREK, M., *Haré Kršna v západním světě: setkání dvou myšlenkových tradic*, str. 19.

neosobní pojetí božství (*impersonalismus*), a které je v hinduismu poměrně rozšířené. Linie následovníků Čaitanji Maháprabhua, prakticky až po Prabhupádu, se snažila dokázat, že učení Čaitanji Maháprabhua je skutečným učením celé védské literatury. Tito následovníci po sobě zanechali mnoho rozsáhlých spisů, ve kterých jsou jasně patrné snahy o vyličení Čaitanjova učení jako autoritativního v souladu se svatými písmi, s védami.

Zde je důležité zmínit, že oddaní z hnutí Haré Kršna používají výrazy jako *vědy*, *védská tradice* a *védská kultura* v jiném smyslu než historické vědy. To někdy může způsobovat jistá nedorozumění.²⁸ Termínem *védská literatura* či *vědy* sami členové hnutí Haré Kršna označují nejen Rgvédu, Jadžurvédu, Sámavédu a Atharvavédu, ale také historické spisy (*itihásy*) Mahábháratu, Rámájanu a purány a všechna ostatní písmi, včetně pozdějších děl v čaitanjovské linii, což je ve vědeckém diskurzu nepřijatelné.²⁹

Gaudíjský višnuismus se primárně odkazuje na Bhagavadgítu a Bhágavata Puránu jako na zdroj veškerého poznání. Hnutí je tedy založeno na učení těchto knih, které jsou považovány za zákoníky, kterými je třeba se řídit. Je tomu tak proto, že tato písmi opatřil Prabhupáda svými komentáři, kterými se členové ISKCONu mají řídit.

O všech těchto písmech višnuistická tradice říká, že jsou stará až pět tisíc let. Z historického hlediska není přesně známo stáří těchto textů. Ve vědeckém diskurzu obecně panuje shoda ohledně stáří Rgvédy, která je datována do druhého tisíciletí před Kristem, konkrétněji do roku kolem 1200 př. n. l. Nicméně někteří autoři je datují do doby o několik staletí dříve.³⁰

²⁸ FUJDA, M. & LUŽNÝ, D., *Oddaní Kršny: hnutí Haré Kršna v pohledu sociálních věd*, str. 53.

²⁹ *Tamtéž*, str. 62.

³⁰ ŠTAMPACH, I. O., *Přehled religionistiky*, str. 81–82.

Védské texty se původně tradovaly ústně a mudrci se je učili nazpaměť, a předávali je z generace na generaci.³¹

2.4. Proměna instituce manželství a rodiny v ISKCONu

Když Prabhupáda začínal v šedesátých letech v USA zakládat své hnutí, prakticky všichni tehdejší členové byli *brahmačárini* (studenti v celibátu), kteří se věnovali výhradně kazatelské práci, jelikož to v té době bylo zapotřebí. Hnutí bylo nové a vyžadovalo plné nasazení v oblasti kázání a šíření komunit po USA a následně po zbytku světa.

Nicméně již v té době bylo v hnutí několik manželských párů, které se vesměs taktéž naplno věnovaly kazatelské práci. První tradiční svatební obřad prováděl Prabhupáda již v roce 1966.³²

V následujících letech poslal Prabhupáda několik manželských párů do Velké Británie, aby zde založily střediska ISKCONu. Oddaným se tehdy podařilo získat podporu členů skupiny Beatles. Po tomto úspěchu Prabhupáda začal plně podporovat uzavírání manželství.³³

Na počátku sedmdesátých let byla instituce manželství v hnutí rozšířená a podporovaná. V letech následujících se však situace razantně obrátila. Podpora manželství začala upadat s přibývajícím počtem rozvodů. Atmosféra v hnutí začala být vůči uzavírání manželství značně nepřátelská. Prabhupáda tak od roku 1974 odmítl provádět další manželské sňatky. Nikoliv z důvodu, že by sám byl odpůrcem manželství, ale proto, že tato nepřátelská atmosféra vyvolávala mezi členy hnutí konflikty.³⁴

Otázkou je, co tehdy způsobilo tak velkou vlnu rozvodovosti u oddaných. Nejspíše to bylo výsledkem spojení několika faktorů. Velká část

³¹ CROSS, S., *Hinduismus*, str. 30.

³² FÁREK, M., *Hnutí Haré Kršna: institucionalizace alternativního náboženství*, str. 89.

³³ *Tamtéž*, str. 89.

³⁴ *Tamtéž*, str. 90–91.

oddaných, kteří se k ISKCONu přidaly, byla před tím součástí tzv. kontrakturního hnutí pro které je typický nezávazný sex a volnost. Vstupem do ISKCONu se však mladí muži s přijetím celibátu museli zříci sexuálního života. To bylo hlavní příčinou odchodu mnoha oddaných.³⁵ V druhé polovině sedmdesátých let pak poklesl status manželství na ještě nižší úroveň.

V průběhu osmdesátých let však prudce vzrostl nárůst manželských párů. Podle E. Burke Rochforda, amerického sociologa náboženství, který se specializuje na ISKCON a podnikl v něm dlouholeté výzkumy, se hnutí v USA stalo na počátku devadesátých let hnutím hospodářů a počet manželství s dětmi se téměř ztrojnásobil.³⁶

Status rodiny tak postupně znovu získává vyšší postavení. Manželství a rodina dosáhly vyššího uznání. To bylo pravděpodobně ovlivněno taktéž tím, že ve Správní řídicí radě ISKCONu (GBC) bylo v té době více ženatých mužů s rodinami než kdy dříve. GBC také vydala mnohé směrnice týkající se manželství. Byla například zavedena půlroční až roční zkušební lhůta, kterou pár musel projít před uzavřením manželství.³⁷

³⁵ *Tamtéž*, str. 91–92.

³⁶ ROCHFORD, E. Burke., „*Family Formation, Culture and Change in the Hare Krishna Movement*“ [online], [cit. 2018-02-07], dostupné z <<http://www.icsahome.com/articles/family-formation-culture-change-in-iskcon-rochford>>.

³⁷ FÁREK, M., *Hnutí Haré Kršna: institucionalizace alternativního náboženství*, str. 99–100.

3. NAUKA A PRAXE

3.1. Víra v duši a reinkarnaci

Duše a reinkarnace je ústředním tématem filozofie hnutí Haré Kršna. Všechny živé bytosti jsou podle védských písem duše žijící v tělech. Duše je v sanskrtu nazývána jako *džíva* nebo *átman*. Koncept átmanu v gaudíjském višnuismu se značně liší od obecně rozšířeného hinduistického konceptu átmanu, jak je chápán na Západě. V očích západních učenců a indologů je átman neboli duše součástí kosmického celku, zvaného *brahman*. Tento neosobní beztvary brahman je úplným absolutnem a všeprostopující energií. V tradici gaudíjského višnuismu je však brahman brán pouze jako jeden aspekt zcela osobního Boha, Kršny.³⁸ Čaitanja Maháprabhu je známý svým konceptem současné jednoty a odlišnosti duše a Boha (*ačintja-bhédábhédattattva*). Duše je s Bohem jednotná, co se týče její kvality, ale zároveň se od něj liší kvantitou – jinak řečeno – duše je malá a Bůh je velký.³⁹

Duši jako takové jsou připisovány následující charakteristiky, které jsou popsány v Bhagavadgítě [2.20–2.23]: „*Duše se nikdy nerodí ani neumírá. Nevznikla, nevzniká a nevznikne — je nezrozená, věčná, existuje trvale a odpradávná. Nezahyne, když je zabito tělo. [...] Duše nemůže být nikdy rozsekána žádnou zbraní, spálena ohněm, rozmočena vodou nebo vysušena větrem.*“⁴⁰

Princip reinkarnace je založen na tom, že duše po smrti neumírá, ale znovu se narodí, ať už jako člověk, zvíře nebo rostlina. V Bhagavadgítě [2.22] je princip reinkarnace, tedy střídání těl, přirovnán ke střídání oblečení. Stejně

³⁸ PRABHUPÁDA, A. Č. Bhaktivédánta Swami, *Šrímad-Bhágavatam: Zpěv první – díl první*, str. 84–85.

³⁹ PRABHUPÁDA, A. Č. Bhaktivédánta Swami, *Šrí Čaitanja-Čaritamrta: Madhja-lílá 1*, str. 570.

⁴⁰ PRABHUPÁDA, A. Č. Bhaktivédánta Swami, *Bhagavad-gítá – taková, jaká je*, str. 88–93.

jako se člověk převléká do nových šatů a odkládá ty staré, duše mění jedno tělo za druhým.⁴¹

3.2. Karmanový zákon

Zákon karmy je přímo spjatý s reinkarnací. Z etymologického hlediska slovo *karma* znamená v sanskrtu *čin* nebo *činnost*. Každá bytost svým jednáním vyvolává reakci za své činnosti. Člověk si tak svým současným jednáním vytváří svou budoucnost, dalo by se říci, osud. Jednoduše řečeno, vše co se člověku nyní děje, ať už dobrého či špatného, bylo zapříčiněno jeho minulým jednáním, buď v současném, nebo minulém životě. Podle karmanového zákona je kvalita zrození každého zapříčiněna kvalitou minulých činů. Již v současnosti se tedy formuje jeho budoucí život.⁴²

Oddaní věří, že Kršna může jejich karmu změnit, nebo dokonce odstranit, a to z toho důvodu, že svou službou jemu již karmanový zákon překonali. Obecně platí zákony karmy tak, že lidé dostávají plody svého jednání. Kršna však svou vůlí může karmu svého oddaného změnit.⁴³

Každý čin člověka připoutává k onomu koloběhu znovuzrozdání, ať už je morálně správný, nebo špatný. Cílem oddaných z hnutí Haré Kršna je vyhnout se službou Bohu tomuto znovuzrozdání a vyhnout se tak i zákonu karmy. Prabhupáda píše: „*To je zákon práce karmy. S akcí vytvoří zároveň další reakci a řetězec hmotných činností tak neustále narůstá a uvazuje člověka k hmotnému otroctví. [...] Jediným způsobem, jak zastavit akce a reakce na cestě práce, je vykonávat práci pro Nejvyššího Pána.*“⁴⁴

⁴¹ *Tamtéž*, str. 91.

⁴² FUJDA, M. & LUŽNÝ, D., str. 84.

⁴³ PRABHUPÁDA, A. Č. Bhaktivédánta Swami, *Šrímad-Bhágavatam: Zpěv první – díl třetí*, str. 44.

⁴⁴ PRABHUPÁDA, A. Č. Bhaktivédánta Swami, *Šrímad-Bhágavatam: Zpěv první – díl druhý*, str. 51.

3.3. Kdo je Kršna?

Hnutí Haré Kršna uctívá hinduistického boha Kršnu jako nejvyššího Boha. Ten je v tradici gaudíjského višnuismu tradičně považován za nejvyšší projev Absolutna. Prabhupáda používá speciálně termín *Nejvyšší Osobnost Božství*. Kršna je tradičně označován jako jeden z avatárů neboli reinkarnací boha Višnu. Oddaní z hnutí Haré Kršna však, jakožto následovníci tradice bengálského višnuismu, uctívají Kršnu jako nadřazeného Višnuovi. Dá se říci, že jsou uctíváni na stejné úrovni – jako totožní – ale přesto zde panuje přesvědčení, že Kršna je zdrojem Višnu a všech ostatních avatárů. To již bylo dříve řečeno.

Ve Šrímad-Bhágavatamu [1.2.11] je napsáno, že Absolutní pravda se projevuje ve třech aspektech. Jako (1) neosobní brahman, (2) Nadduše v srdci živých bytostí a (3) Nejvyšší Osobnost.⁴⁵ V rámci hinduismu je dobře znám koncept brahmanu jako neomezené kosmické síly. Tento tzv. impersonalismus oddaní zcela odmítají – brahman považují za jeden z aspektů Kršny, konkrétně za záři jeho těla. Úplným absolutnem je tedy pro oddané Kršny on – Bůh jako osoba, který v sobě zahrnuje všechny tři aspekty. Ti, kteří uctívají neosobní brahman či Nadduši, proto nemohou realizovat pravdu úplně. Tu mohou realizovat jedině višnuisté, kteří uctívají Kršnu, tedy úplné Absolutno.⁴⁶

Co se týče ostatních hinduistických bohů, jako je Brahma, Šiva, Varuna, apod., ti jsou zde bráni jako „*polobozi*“ a služebníci Kršny, protože skutečným bohem má být pouze Kršna. Višnuisté jsou přesvědčeni, že jejich uctívání nevede ke stejnému cíli jako uctívání Kršny.⁴⁷

⁴⁵ PRABHUPÁDA, A. Č. Bhaktivédánta Swami, *Šrímad-Bhágavatam: Zpěv první – díl první*, str. 84–85.

⁴⁶ ROSEN, S. J., *Skrytá sláva Indie*, str. 42–45.

⁴⁷ PRABHUPÁDA, A. Č. Bhaktivédánta Swami, *Bhagavad-gítá – taková, jaká je*, str. 353–354.

3.4. Oddaná služba a láska k Bohu

Podle višnuistické filozofie nemá být cílem člověka dosažení nějakých materiálních výhod, jako je bohatství, sláva, poznání apod. Životním cílem má být osvobození – odpoutání se od světa – a opětovný návrat ke Kršnovi. Nejlepší cesta jak toho dosáhnout, je začít s praktikováním *bhakti-jógy* neboli oddané služby Kršnovi.⁴⁸ Všechny ostatní cesty jsou v hnutí vlastně zavrhnuty. Jedině čistá, nemotivovaná oddaná služba *bhakti* má být jedinou cestou. Jak píše Prabhupáda, aby se člověk stal čistým oddaným, musí se zříci hmotných tužeb a být prostý spekulací a jednání za účelem získání plodů.⁴⁹ Oddaná služba je však brána jako samotný cíl – osvobození je bráno jako její vedlejší produkt. Kdo vykonává oddanou službu, je již osvobozený.⁵⁰

Oddaná služba se může vykonávat několika způsoby – nasloucháním o Kršnovi, opěvováním Kršny, vzpomínáním na něj, sloužením jeho nohám, uctíváním jeho božstva, modlením se k němu, jednáním v roli jeho služebníka, přátelením se s ním a odevzdáním se mu. Členové hnutí jako následovníci bengálského višnuismu uctívají kromě Kršny také Čaitanje Maháprabhua, kterého považují za převtělení Kršny.⁵¹

3.5. Význam svatých jmen Boha

Hnutí Haré Kršna je široké veřejnosti známé výstředními průvody a nápadným zpíváním. Zpívání je jedním z nejdůležitějších prvků náboženské praxe oddaných. Velký význam se připisuje zpívání svatých jmen Boha. Nejčastěji se zpívá tzv. *mahámantra*⁵² Haré Kršna, která se skládá

⁴⁸ PRABHUPÁDA, A. Č. Bhaktivédánta Swami, *Šrímad-Bhágavatam: Zpěv první – díl první*, str. 257.

⁴⁹ PRABHUPÁDA, A. Č. Bhaktivédánta Swami, *Šrímad-Bhágavatam: Zpěv pátý*, str. 143.

⁵⁰ PRABHUPÁDA, A. Č. Bhaktivédánta Swami, *Bhagavad-gítá – taková, jaká je*, str. 631–632.

⁵¹ PRABHUPÁDA, A. Č. Bhaktivédánta Swami, *Šrí Čaitanja-Čaritámṛta: Ádi-líla*, str. 22.

⁵² Mahámantra znamená v sanskrtu doslova „velká mantra,“ kontextuálně pak „velký osvobozující zpěv.“

z oněch božích jmen. Celé znění mahámantry je následující: *Haré Kršna Haré Kršna Kršna Kršna Haré Haré Haré Ráma Haré Ráma Ráma Ráma Haré Haré*.

Zpívání mahámantry je pokládáno za nejvyšší prioritu, konkrétně tedy sborové zpívání označováno slovem *sankírtan*. V tradici gaudíjského višnuismu je toto zpívání považováno za nejlepší způsob oddané služby Kršnovi. Ve Šrímad-Bhágavatamu [6.2.14] je řečeno: „*Ten, kdo zpívá svaté jméno Pána, je okamžitě osvobozen od reakcí za neomezené množství hříchů, dokonce i když zpívá nepřímě (aby tím vyjádřil něco jiného), žertem, pro hudební pobavení, nebo i nedbale. To uznávají všichni učenci znalí písem.*“⁵³ Kršново jméno má tedy odstranit všechny hříchy. Čaitanja Maháprabhu na konci patnáctého století založil misi společného zpívání Kršnova jména. Šíření zpívání svatého jména Kršny, které je, jak višnuisté věří, očišťující, je zde považováno za nejlepší způsob vysvobození se ze *samsáry* neboli koloběhu znovuzrokování.

3.6. Dharma jako světový řád

Pojmem *dharma* je v rámci nábožensko-filozofického systému staroindické kultury obecně označen jakýsi přirozený řád všech věcí. Význam tohoto pojmu je však značně rozsáhlý. Z etymologického pohledu *dharma* znamená „*to, co drží*“ či „*podporuje*.“⁵⁴ V českém prostředí byl učiněn pokus – údajně na základě příbuznosti slov – o zavedení slova „*držmo*“ znamenající to, „*čeho jest se držet*“. S tímto pojetím přišel český indolog Vladimír Miltner, který definuje *dharma* jako „*všeindické pojetí vesmírného řádu, zákonů přírody i společnosti.*“⁵⁵ *Dharma* je vlastně souhrnem povinností, které jsou v souladu

⁵³ PRABHUPÁDA, A. Č. Bhaktivédánta Swami, *Šrímad-Bhágavatam: Zpěv šestý*, str. 81–82.

⁵⁴ ZBAVITEL, D., *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*, str. 32.

⁵⁵ MILTNER, V., *Malá encyklopedie buddhismu*, str. 77.

s vesmírným řádem a zákonem.⁵⁶ Původně nahrazuje védské slovo *rta*, které taktéž označuje vesmírný řád či řád ustanovení.⁵⁷

Dharma je taktéž základním etickým pojmem. Označuje všechno, co je kladné, a k čemu by mělo vše směřovat. Tento pojem se často používá jako synonymum pro morálku, ctnost, náboženství, dobro, pravdu, normu, právo či zákon. Dharma je zkrátka zákonitost v nejširším smyslu slova. Je chápána jako regulativní princip, zákon přírody a kosmický řád, zároveň určující chování jedince či společnosti.⁵⁸ S tím souvisí pojem *varnášrama-dharma*, který kontextuálně přímo souvisí s tématem mé práce.

3.7. Společenský systém varnášrama-dharma

Jak jsem již zmínil, dharma jako vesmírný řád se promítá taktéž do společenského uspořádání. Koncept varnášrama-dharmy rozděluje společnost podle společenského a duchovního hlediska do několika skupin. Jedná se o čtyři společenské třídy (*varny*) a čtyři duchovní třídy (*ášramy*).⁵⁹ Z hlediska varna-dharmy je společnost rozdělena na čtyři tzv. *varny*, laicky mylně označované jako kasty.⁶⁰

Nejvyšší postavení náleží **bráhmanům** neboli intelektuálům a kněžím, jejichž posláním má být poskytnutí duchovního vzdělání ostatním varnám. **Kšatrijové** zase tvoří skupinu válečníků a státních úředníků, a jejich úkolem je postarat se o chod státu a udržovat mír a bezpečí ve společnosti. Třetí varnou jsou **vaišjové** neboli obchodníci a zemědělci. Jejich důležitým úkolem je podle oddaných ochrana krav. Nejnižší varnu tvoří **šúdrové** neboli dělníci a řemeslníci. První tři varny jsou považovány za výše postavené oproti

⁵⁶ KNIPE, D. M., *Hinduismus: experimenty s posvátnem*, str. 211.

⁵⁷ CROSS, S., *Hinduismus*, str. 173.

⁵⁸ ZBABITEL, D., *Bohové s lotosovýmá očima*, str. 26.

⁵⁹ ROSEN, S. J., *Skrytá sláva Indie*, str. 152.

⁶⁰ Etymologický původ slova kasta pochází z portugalského „*caste*“ označující rasu či rod.

dělnické třídě šúdrů. Důležité je zmínit, že podle oddaných není příslušnost k určité skupině dána zrozením, jako v kastovním systému, nýbrž vlastnostmi a kvalifikacemi jedince. Pokud se tedy například někdo narodí do varny bráhmanů, ale nevykazuje charakteristiky bráhmanů, nemůže být do této varny zařazen.⁶¹

Jestliže výše uvedené členění varna-dharma rozděluje do jednotlivých tříd lidskou společnost, pak se rozdělení na čtyři duchovní stavy, ášrama-dharma, týká jednotlivých fází lidského života.⁶² Lidský život je rozdělen na čtyři fáze po dvaceti pěti letech, s předpokladem, že délka lidského života je podle tohoto rozdělení zhruba sto let. První fází je tzv. **brahmačarja** neboli život studenta v celibátu, kdy člověk studuje pod vedením duchovního mistra. Následuje stav **grhastha** neboli rodinný život. Hlavní povinností grhasthy je zaopatření rodiny. Ve věku zhruba padesáti let má člověk odejít do ústraní, tedy do fáze zvané **vánaprastha**, kdy se má odpoutat od rodiny a více se věnovat duchovním povinnostem. Poslední fází je **sannjás**, kdy dochází k přijetí odříkání. Nejedná se však o úplné vzdání se světa. Prabhupáda vysvětluje, že ideální sannjásí cestuje a káže duchovní poznání. Svým vlastním příkladem má učit společnost oddanosti a lásce k Bohu. Taková osoba je považována za prvotřídního oddaného Kršny.⁶³

Těmito duchovními stavy však nemusí jedinec striktně projít. Pokud se například oddaný rozhodne, že se neožení, je možné vynechat stav grhastha i vánaprastha a rovnou přijmout sannjás, pokud pro to má tedy dostatečné kvalifikace. Ášrama-dharma představuje jakýsi ideální model, který však není možné zcela aplikovat zejména v našem sociokulturním prostředí.

Prabhupáda píše, že systém varnášrama, který rozděluje společnost na čtyři společenské třídy a čtyři duchovní stavy, není založen na zrození, nýbrž

⁶¹ PRABHUPÁDA, A. Č. Bhaktivédánta Swami, *Šrímad-Bhágavatam: Zpěv sedmý*, str. 527.

⁶² FUJDA, M. & LUŽNÝ, D., *Oddaní Kršny: hnutí Haré Kršna v pohledu sociálních věd*, str. 86

⁶³ PRABHUPÁDA, A. Č. Bhaktivédánta Swami, *Bhagavad-gítá – taková, jaká je*, str. 663–664.

na schopnostech a povahových rysech. Jeho cílem je vést společnost k duchovnímu pokroku a následnému vysvobození.⁶⁴ V Bhagavadgítě [4.13] Kršna říká, že on sám stvořil tento společenský systém,⁶⁵ což podporuje víru oddaných v nadpozemský či božský původ tohoto systému sociální stratifikace.

3.8. Zásady oddané služby

Stejně jako každodenní život se i duchovní život neobejde bez praktické činnosti. Oddaní však vykonávají všechny činnosti výhradně pro Kršnu. To zahrnuje i zaměstnání. Jak je řečeno v Bhagavadgítě [3.9]: „*Práci je třeba konat jako oběť Višnuovi (Kršnovi) – jinak živou bytost svazuje v hmotném světě.*“⁶⁶

Neodmyslitelnou činností oddaných je studium knih, zejména Prabhupádových. Podle zásad by oddaní měli číst ideálně každý den. V každém středisku ISKCONu jsou také instalována božstva (*arčá-vigraha*). Jedná se vesměs o různá zpodobnění Kršny, a zpravidla jeho inkarnací. Božstva jsou považována za avatáry a autentickou boží přítomnost.⁶⁷ V ISKCONu existuje celá řada pokynů pro jejich správné uctívání. Důležitá je dále také společnost oddaných. Je řečeno, že sdružování se s oddanými, zpívání Haré Kršna, uctívání božstva a naslouchání písem, jsou hlavní pilíře praktického života oddaných.⁶⁸

3.8.1. Zpívání mahámantry jako základ

Jak již bylo řečeno, zpívání božích jmen je pro oddané na prvním místě. Mahámantra Haré Kršna je považována za nejdůležitější kombinaci božích

⁶⁴ *Tamtéž*, str. 663.

⁶⁵ *Tamtéž*, str. 212.

⁶⁶ *Tamtéž*, str. 153.

⁶⁷ ROSEN, S. J., *Skrytá sláva Indie*, str. 106.

⁶⁸ PRABHUPÁDA, A. Č. Bhaktivédánta Swami, *Šrí Čaitanja-Čaritámṛta: Madhja-líla 2*, str. 1140.

jmen. Mantra se zpívá v zásadě dvěma způsoby. Může se zpívat nahlas (*kírtan*), ideálně ve skupině (*sankírtan*), anebo potichu (*džapa*).⁶⁹

Každodenní odříkávání mahámantry Haré Kršna je hlavní součástí náboženské praxe oddaných. Toto odříkávání oddaní označují sanskrtským slovem *džapa*. Mahámantra je odříkávána na růženci, který oddaní nosí obvykle ve speciálním malém pytlíku zavěšeném na krku, aby mohli džapu provádět neustále.

Prabhupáda předepsal pro všechny oddané, kteří následují jeho tradici, standard odříkávání šestnácti kol na růženci, načež jedno kolo znamená odříkání mahámantry sto osmkrát. Oddaní tedy musí denně odříkat mantru celkem 1728krát. V minulosti však duchovní mistři vyžadovali mnohem větší počet kol. Například Prabhupádův duchovní mistr, Bhaktisiddhánta Sarasvatí, vyžadoval po svých žácích nikoliv šestnáct, ale šedesát čtyři kol.⁷⁰

3.8.2. Čtyři regulativní principy

Důležitou součástí zásad života oddaných jsou čtyři usměrňující zásady. Prakticky se jedná o omezení činností, které jsou z hlediska oddaných považovány za hříšné.⁷¹

První zásadou je zdržování se jedení masa. V širším kontextu se omezení týká také ryb, vajec a všech výrobků z nich. Tato zásada vychází z konceptu *ahimsá* neboli nenásilí a neublížování jakýmkoli živým tvorům. Oddaní jsou laktovegetariáni – mléko a mléčné výrobky tedy konzumují. Je doporučeno vyhýbat se také cibuli a česneku.

Druhou zásadou je zákaz hazardování, a to v jakékoliv podobě. Jedná se nejen o sázení peněz, ale řadí se sem také přehnané sportování, které se

⁶⁹ PRABHUPÁDA, A. Č. Bhaktivédánta Swami, *Bhagavad-gítá – taková, jaká je*, str. 918–919.

⁷⁰ FUJDA, M. & LUŽNÝ, D., *Oddaní Kršny: hnutí Haré Kršna v pohledu sociálních věd*, str. 99.

⁷¹ *Tamtéž*, str. 97–98.

považuje za hazard se zdravím. Hazardovat se nedoporučuje, jelikož podle nauky oddaných podněcuje k chamtivosti a touze po zisku.⁷²

Třetí zásadou je zákaz požívání omamných látek. Do této kategorie spadají nejen drogy, cigarety a alkohol, ale také výrobky obsahující kofein, tedy například káva. Za omamnou látku se považuje například i čokoláda, proto oddaní používají při vaření jako její náhražku karob.⁷³

Čtvrtou zásadou je zákaz nedovoleného pohlavního styku. Za nedovolený či hříšný pohlavní styk je považován nemanželský sex. Styk je povolen pouze v manželství, a to výhradně za účelem zplození dítěte, jinak ne.⁷⁴

⁷² MRÁZEK, M., *Děti modrého boha: tradice a současnost hnutí Haré Kršna*, str. 40.

⁷³ *Tamtéž*, str. 40.

⁷⁴ PRABHUPÁDA, A. Č. Bhaktivédánta Swami, *Bhagavad-gítá – taková, jaká je*, str. 924–925.

4. METODOLOGIE VÝZKUMU

Ve výzkumu jsem se rozhodl použít metodiku kvalitativního šetření, jelikož se domnívám, že pro tento typ výzkumu a zodpovězení mých výzkumných otázek by byl kvantitativní výzkum nevhodný. **Kvantitativní výzkum** je založen na testování hypotéz. Jeho vzorem jsou metody výzkumu přírodních věd. Koncepty jsou ověřovány pomocí měření. Získaná data jsou analyzována za pomoci statistických metod. Jako techniku sběru dat využívá zejména dotazník. Jeho výsledky se dají zobecnit na velkou část populace⁷⁵

Naproti tomu stojí **kvalitativní výzkum**, jehož účel spočívá ve vytváření hypotéz. Tento typ výzkumu studuje fenomén v jeho přirozeném prostředí. V tomto typu výzkumu jde o to, porozumět jednání lidí. Jeho výsledkem je deskripce a interpretace konkrétních případů. Můžeme zde také nalézt velkou míru subjektivity výzkumníka, což bývá kvalitativnímu výzkumu často vyčítáno.⁷⁶ Přesto však shledávám v kvalitativním šetření více kladů a pozitiv, obzvláště pro typ tématu, kterým se ve svém výzkumu zabývám.

4.1. Volba výzkumného designu

V rámci kvalitativní strategie jsem dále volil design **případové studie** (*case study*), což je detailní výzkum jednoho či malého počtu případů. Tento design je považován za jeden ze způsobů, jak porozumět určitým sociálním fenoménům ve společnosti. Důležité je, že v případové studii se tyto jevy studují v jejich přirozeném prostředí a využívají se pro to veškeré techniky sběru či tvorby dat.⁷⁷ Předem jsem si stanovil získat pro tento výzkum jistý počet participantů,⁷⁸ a následně se zaměřit na jejich detailní studium. Ve

⁷⁵ HENDL, J., *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*, str. 46–47.

⁷⁶ LUŽNÝ, D., *Metodologie společenských věd*, str. 59.

⁷⁷ ŠVARÍČEK, R. – ŠEĐOVÁ, K. a kol., *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*, str. 96–98.

⁷⁸ Záměrně v práci budu používat výrazy *participant* či *informátor*, nikoliv však *respondent*, a to z toho důvodu, že *respondent* se používá spíše v rámci kvantitativního výzkumu.

výzkumu jsem použil konkrétně osobní případovou studii, kdy jsem analyzoval vybrané členy, kteří jsou součástí výzkumného vzorku. Participanty jsem vybíral v komunitě hnutí v obci Kršnov,⁷⁹ kde jsem taktéž prováděl zúčastněná pozorování.

Zvolil jsem si tento výzkumný design proto, že po zvážení ostatních metod mi přišel jako nejlepší varianta. Myslím si, že tato metoda mi vyhovovala. Při výzkumu jsem s ní byl spokojený. Jsem si vědom, že výzkum by se dal provést také pomocí etnografické metody terénního výzkumu, ale ta by pravděpodobně vyžadovala dlouhý nepřetržitý pobyt v rodinách oddaných. Z důvodu nedostatku času a taktéž možností pro realizaci výzkumu touto metodologií, jsem se rozhodl ji nevyužít.

Použít by se dala také narativní či biografická metoda. Ta by sice mohla odhalit hlubší subjektivní zkušenosti, které by při přímém dotazování mohly zůstat skryté, avšak na druhou stranu je u této metody riziko, že participant se při rozhovoru nebude držet tématu a bude hovořit o skutečnostech, které jsou pro můj výzkum irelevantní.

4.2. Techniky tvorby dat

4.2.1. Polostrukturované interview

Jako základní techniku konstrukce dat jsem se rozhodl použít hloubkové interview neboli rozhovor, konkrétně **polostrukturovaný rozhovor**. Polostrukturovaný rozhovor z toho důvodu, že strukturovaný rozhovor se do kvalitativního výzkumu nehodí, jelikož má podobný princip jako dotazník. Nestrukturovaný rozhovor jsem se rozhodl nepoužívat proto, že se spíše používá u biografického výzkumu, kdy chceme participanty nechat rozmluvit o svém životě. Je třeba držet se pouze hlavního tématu, ale jinak

⁷⁹ Název obce je z důvodu ochrany participantů výzkumu anonymizován.

by se do rozhovoru nemělo formálně zasahovat a kontrolovat ho.⁸⁰ Je zde riziko odklonu od tématu. Proto si myslím, že polostrukturované interview je nejlepší volbou.

Předem jsem si načrtnul tematické okruhy, kterých jsem se během rozhovorů řídil. Ve většině případů jsem vedl individuální rozhovory (*face-to-face*), v jednom případě pak rozhovor se dvěma participanty. Celá osnova rozhovoru je k dispozici v příloze (viz příloha č. 2).

V této souvislosti je třeba zmínit, že při rozhovorech měli participanti neustálou snahu a tendenci ke kázání své nauky. Chvillemi jsem z jejich strany cítil, že se snaží přesvědčit mě o pravdivosti svého učení. S tím jsem nicméně před vstupem do terénu tak trochu počítal. Přesto se mi rozhovory realizovaly vcelku dobře, necítil jsem se nějak nepříjemně. Chvillemi jsem se na rozhovory vyloženě těšil, jelikož mě zajímalo, co nového se pro svůj výzkum dozvím, protože, jak jsem již zmínil, téma indických náboženství a hnutí Haré Kršna mě již delší dobu ze sociálně-vědního hlediska zajímá a fascinuje.

4.2.2. Zúčastněné pozorování v komunitě

Vedle rozhovoru jsem využil taktéž zúčastněná pozorování přímo v komunitě v obci Kršnov. Nevýhodou tohoto pozorování bylo, že program oddaných neustále odváděl moji pozornost, takže bylo poněkud obtížné plně zaměřit mou mysl na věci, na které jsem chtěl. Podobná úskalí zúčastněného pozorování popisuje český kulturolog a kulturní antropolog Martin Soukup ve své knize věnované terénnímu výzkumu v antropologii.⁸¹

Nicméně musím přiznat, že zúčastněné pozorování v komunitě mi umožnilo na vlastní oči vidět a zažít atmosféru, jaká v komunitě panuje. Při

⁸⁰ SOUKUP, M., *Terénní výzkum v sociální a kulturní antropologii*, str. 101.

⁸¹ *Tamtéž*, str. 95–96.

programu jsem mohl například vidět místní božstva a obřad, který byl prováděn, dále zpívání manter a ochutnávání vegetariánského jídla. Tyto zkušenosti mi pomohly lépe poznat emickou perspektivu oddaných. To mi následně umožnilo lépe pochopit náboženskou nauku a filozofii, kterou oddaní následují.

4.2.3. Analýza dokumentů

K tvorbě dat jsem využil také analýzu dokumentů. Ta se dá rozdělit na studium odborných a neoborných textů.⁸² Pro analýzu **odborných textů** jsem si vybral monografie významných sociologů, antropologů a jiných sociálních vědců, kteří se zabývali či zabývají tématem rodiny na teoretické úrovni. Tyto texty jsou vesměs založeny na sociologických či psychosociologických výzkumech. Pracoval jsem hlavně s publikacemi českého sociologa Ivana Možného *Rodina a společnost* (2008) a *Sociologie rodiny* (2002), a mimo jiné dále s monografií psychologa soustřeďujícího se na rodinnou terapii Ondřeje Matouška s názvem *Rodina jako instituce a vztahová síť* (1993). Dále jsem hojně čerpal z publikací Dušana Lužného a Milana Fujdy *Oddaní Kršny: hnutí Haré Kršna v pohledu sociálních věd* (2010) a monografií Martina Fárka, zejména *Hnutí Haré Kršna: institucionalizace alternativního náboženství* (2008).

Pro studium **neoborných textů** jsem pak vybíral z primární literatury zejména z produkce hnutí Haré Kršna. Ve většině případů se jedná o knihy zakladatele hnutí, Swamiho Prabhupády. Prabhupádovy stěžejní publikace zahrnují překlady indických písem ze sanskrtu a bengálštiny. Jedná se o již zmíněnou Bhagavadgítu, Šrímad-Bhágavatam a Šrí Čaitanja-Čaritámrtu. Zaměřil jsem se v zásadě na detailní studium Šrímad-Bhágavatamu, což je velice rozsáhlé dílo o několika svazcích. Prabhupáda ve svých komentářích

⁸² LUŽNÝ, D., *Metodologie společenských věd*, str. 62.

prakticky představuje celou filozofii a náboženskou praxi oddaných. Za důležité považuji zmínit fakt, že Prabhupáda vykládá višnuistickou nauku z pohledu své vlastní tradice, z čehož je patrné jeho ovlivnění čaitanjovskou tradicí višnuismu, která byla popsána na začátku práce.

Výsledky výzkumu jsem tedy v textu doplnil přímo Prabhupádovými slovy, která pro členy hnutí Haré Kršna představují výlučně dogmatickou, absolutní pravdu, a proto se jich ve své náboženské praxi striktně snaží řídit.

4.3. Vzorkování

Na mém výzkumu se podílelo celkem pět participantů, kteří byli vybráni na základě účelového výběru. Účelový výběr ovšem neumožňuje širokou generalizaci závěrů výzkumu.⁸³ Přesto jsem si tuto metodu zvolil, jelikož se domnívám, že je nejvhodnější pro zodpovězení mých výzkumných otázek. Náhodný či kvótní výběr se do výzkumů tohoto charakteru příliš nehodí, jelikož ty se používají zejména v kvantitativních výzkumných šetřeních.

Vybral jsem si tedy participanty, kteří nejlépe vyhovovali mému výzkumu. Vzorek se skládá ze čtyř mužů a jedné ženy. Všichni žijí rodinným životem a sdružují se kolem komunity v obci Kršnov. Se svými rodinami však bydlí zvlášť, jelikož ve středisku ISKCONu v Kršnově nebydlí žádní oddaní na stálo. Scházejí se vždy jednou za dva týdny na nedělním programu pro veřejnost.

4.3.1. Představení účastníků výzkumu

U každého z účastníků uvedu, proč se k hnutí přidal a rozhodl se osvojit si náboženské učení a praxi, které hnutí hlásá. Také budou uvedeny informace ohledně rodiny, počtu dětí apod. Upozorňuji, že ne u všech participantů

⁸³ DISMAN, M., *Jak se vyrábí sociologická znalost*, str. 112.

uvedu kompletní informace, jelikož někteří mi je, zřejmě z osobních důvodů, neposkytli. Jména všech účastníků byla z důvodu jejich ochrany pozměněna.

PRIJAVRATA DÁSA byl můj klíčový informátor, který mi následně doporučil ostatní účastníky. V hnutí je již přes dvacet let. Spousta jeho přátel se tehdy stala vegetariány. Prijavratu Dáse vždy zajímaly dle jeho slov alternativní věci, jako je meditace a vegetariánství. Začal se tedy o vegetariánský způsob stravování zajímat. Později dostal knihu Šríly Prabhupády a našel v ní odpovědi na otázky typu *co je smyslem života a proč být vegetariánem* apod. Na tyto otázky se mu u Prabhupády dostaly uspokojující odpovědi a později se rozhodl vstoupit do hnutí.

Prijavrata má manželku, která nechodí do zaměstnání a stará se o domácnost. Mají spolu dvě děti – desetiletou dceru, která chodí do školy a syna batolecího věku. Prijavrata pracuje jako OSVČ, z části však v projektu oddaných, který je zaměřen na výrobu veganských a vegetariánských potravin.

MAKHANČÓRA DÁSA je v hnutí přes deset let. Do kontaktu s hnutím se dostal přes kamaráda z bývalé práce, který mu začal vysvětlovat filozofii oddaných. Makhančóra se narodil do křesťanské rodiny, čímž byl značně ovlivněn. Křesťanská filozofie ho však neuspokojovala. Když však uslyšel o filozofii oddaných, zjistil, že je pro něj přijatelnější. Měl sice problém přejít z křesťanské mentality k mentalitě oddaného, postupem času se mu to však povedlo.

Je ženatý s Rádharání Díví Dásí, která je také účastnicí mého výzkumu. Jejím manželem je téměř stejnou dobu, jakou je v hnutí. Jejich manželství je bezdětné. Zaměřují se spíše na kazatelské činnosti. Makhančóra pracuje jako šéfkuchař v jedné vegetariánské restauraci, kterou ISKCON provozuje, a jejíž název zde z důvodu anonymity nebudu uvádět.

RÁDHARÁNÍ DÉVÍ DÁSÍ je, jak jsem již uvedl, manželkou Makhančóra Dáse. Již od puberty se zajímala o duchovní věci. Sympatizovala s mnoha náboženskými tradicemi. Začínala nejdříve s křesťanstvím, poté přešla k zenbuddhismu. Po dobu studií žila v Anglii, kde se seznámila se Svědky Jehovovými. Když se vrátila do České republiky, potkala svého budoucího manžela, který v tu dobu začínal s praktikováním oddané služby v ISKCONu. Její manžel tak byl hlavním důvodem, proč se začala zajímat o filozofii hnutí Haré Kršna. Uvedla, že v podstatě začínali s praktikováním víry spolu.

Rádharání a její manžel nemají děti. Nicméně má mnoho znalostí o ostatních rodinách v komunitě, takže mi její účast na výzkumu velmi pomohla. Navíc, jako žena mohla hodně říci k otázce postavení žen v hnutí ze své perspektivy. V současnosti pracuje jako učitelka angličtiny a dějepisu na jednom moravském gymnáziu.

MUKUNDA DÁSA se do kontaktu s hnutím Haré Kršna dostal poprvé před šestnácti lety přes jednoho známého oddaného, který začal navštěvovat komunitu, a vozil Mukundovi jídlo z produkce oddaných. To Mukundovi zachutnalo natolik, že se začal o oddané zajímat více. Ne však natolik, aby se k nim tehdy přidal. To se stalo až po dvanáctileté odmlce. Během té doby byl nicméně s oddanými v kontaktu. Členem ISKCONu se stal až před čtyřmi lety i se svou rodinou.

Se svou manželkou má tři děti – dva syny ve věku třináct let a tři roky a dceru ve věku šesti let. Dcera a starší syn se vzdělávají ve škole. Prozatím se jeho děti ve škole nesetkaly s konflikty či negativními reakcemi, jak ze strany dětí, tak učitelů. On i jeho manželka chodí do práce.

DÍNAVATSALA DÁSA byl posledním participantem mého výzkumu. Podle svých slov je herec, dokumentarista a filozof. O filozofii oddaných se dozvěděl přes Prabhupádovu knihu, kterou mu dala jeho sestra. Po přečtení

knihy se o oddané začal zajímat a nakonec vstoupil do hnutí. Se svou manželkou má šestiletou dceru, která nyní nastoupí do školy. V současné době se svou ženou čekají druhé dítě. Pro můj výzkum byl užitečný zejména dobrými znalostmi ze života oddaných u nás. Vedle rodiny se věnuje také přednášení a pořádání veřejných programů se zpíváním.

4.4. Analýza dat – kódování

Zpracování dat spočívalo v přepisu realizovaných rozhovorů. Dále jsem pracoval s poznatky ze zúčastněných pozorování. Rozhovory jsem dále analyzoval metodou otevřeného kódování. Kódoval jsem většinou věty, místy i celé kratší odstavce, a to tím způsobem, že jsem si připravil tabulku kódů a postupně během analýzy jsem podle potřeby přidával nové kódy. Většina kódů se vyskytovala u každého z respondentů ve větší či menší míře, nicméně kódy s ojedinělým výskytem jsem po pečlivém zvážení v další fázi analýzy nijak zvlášť nevyužil.

Empirická data jsem dále kódoval pomocí axiálního kódování. Mezi jednotlivými kódy jsem hledal souvislosti, které nebylo zase tak těžké nalézt. Například kód *Role manželky* se ve velké míře překrýval s kódem *Postavení žen*. Proto jsem zvažoval, zda se mám dále v textu odděleně věnovat tématu postavení žen v hnutí, jelikož toto téma je v průběhu celé kapitoly *Manželství ve vědomí Kršny* neustále implicitně přítomné. Nicméně jsem se rozhodl v textu mé práce vyčlenit kapitolu, která má za úkol ještě více přiblížit čtenáři postavení žen v ISKCONu.

4.5. Zajištění kvality výzkumu

4.5.1. Důvěryhodnost dat a triangulace

Důvěryhodnost dat je podložena záznamy rozhovorů a záznamem jejich kódování, které jsem následně použil pro tvorbu dat. K dispozici mám původní audionahrávky a přepisy všech rozhovorů. Pro zachování autentičnosti jsem se rozhodl při citování výroků participantů v textu uvést odkaz na konkrétní část rozhovoru s daným participantem. U citovaného výroku je vždy uvedeno jméno oddaného, se kterým byl rozhovor prováděn, a následně značka označující konkrétní interview. Za značkou je pak uvedeno číslo řádků v přepisu daného rozhovoru.

V rámci zachování kvality výzkumu jsem využil taktéž *triangulaci zkoumaných aktérů* neboli *member's checking*, což znamená, že jsem předběžné výsledky výzkumu předložil k nahlédnutí samotným participantům. S mojí prací byli vcelku spokojeni a do budoucna jsou otevřeni spolupráci na podobném typu výzkumů.

Dále jsem přikročil k *triangulaci technik a metod*. Vedle rozhovorů jako základní techniky konstrukce dat jsem využil taktéž zúčastněná pozorování a analýzu odborných a neoborných dokumentů. Tyto techniky jsem již popsal v podkapitole *Techniky tvorby dat*, proto je již dále rozebírat nebudu.

4.5.2. Reflexivita

Celý výzkum se mi prováděl nad mé očekávání vcelku dobře. Než jsem vstoupil do terénu, byl jsem poměrně dost sužován nervozitou, jelikož se prakticky jednalo o můj první vlastní výzkum. Taktéž jsem měl obavy z průběhu výzkumu a následné analýzy dat, jelikož jsem do té doby znal metody výzkumu pouze teoreticky.

Nakonec se mi však sběr dat prováděl velice příjemně, jelikož všichni participanti byli sympatičtí a chovali se ke mně opravdu moc hezky. S otevřeností a ochotou se mnou spolupracovali, takže jsem se na další rozhovory vždy těšil.

Musím však přiznat obavu z případné kritiky skutečnosti, že se na mém výzkumu podílelo pouze pět participantů, jelikož podle původního plánu jsem jich zamýšlel realizovat zhruba deset. Je to z toho důvodu, že podle mě již po těchto pěti rozhovorech došlo k teoretické saturaci neboli nasycení – nabyl jsem dojmu, že již mám vše, co pro zodpovězení výzkumných otázek potřebuji.

4.6. Etické otázky

Součástí každého výzkumu by měla být jeho etická dimenze. Důležité je zvážit, jaký dopad by mohly mít závěry výzkumu na participanty a prostředí, ve kterém se pohybují. Nyní zde uvedu důležité zásady etického jednání ve výzkumném procesu, jak je předkládá Jan Hendl ve své monografii *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace* (2005):

- Potřeba získat informovaný souhlas účastníků, kteří byli předem seznámeni s průběhem a okolnostmi výzkumu.
- Pasivní (ústní) nebo aktivní (písemný) souhlas.
- Účastníci musí být úplně obeznámeni s okolnostmi výzkumu.
- Anonymita účastníků a možnost účastníků kdykoli svou účast ukončit.⁸⁴

Ve svém výzkumu jsem zachoval důvěrnost. Od participantů jsem si vyžádal informovaný souhlas. Všichni (ústně) souhlasili s účastí na mém výzkumu. Z důvodu ochrany participantů jsem veškerá jména

⁸⁴ HENDL, J., *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*, str. 155.

anonymizoval, stejně tak lokalitu, ve které se jejich komunita nachází. Lokalitě jsem přiřadil vymyšlený název „*Kršnov*“, aby nebylo možné ji vyhledat.

Co se týče účastníků, jejich jména jsem zcela změnil, aby nebylo možné jednotlivé participanty dohledat. Z důvodu zachování autentičnosti jsem však jejich duchovní jména končící výrazem *dása/dásí* nahradil jmény stejného kulturního charakteru.

Jak již bylo zmíněno, celá práce byla participantům předložena, jelikož mají etické právo do ní nahlédnout. Nezletilí se na mém výzkumu nepodíleli.

5. RODINNÝ ŽIVOT S KRŠNOU VE STŘEDU

Nyní se dostávám již k samotné interpretaci dat získaných z mého vlastního výzkumného šetření rozčleněných do kategorií, jako je pojetí rodiny, manželství a rodičovství z pohledu oddaných. Je třeba zdůraznit, že teoretická část nebude zcela oddělena od empirické, avšak budou se vzájemně na základě věcné souvislosti prokládat a doplňovat.

5.1. Rodina z pohledu Émila Durkheima

Významný francouzský sociolog Émile Durkheim, který se mimo jiné věnoval problematice rodiny, rozlišoval rodinu manželskou a tradiční patriarchální. Manželská rodina se skládá z manželského páru a jejich dětí.⁸⁵ Vznikla z vydělení nukleární rodiny od rodiny příbuzenské. Naproti tomu tradiční patriarchální rodina se podle Durkheima skládá ze starých rodičů a jejich ženatých synů se svými manželkami a dětmi.⁸⁶

5.2. Teoretické rozdělení rodiny z hlediska funkčnosti

Český psycholog a psychiatr orientovaný na manželské a rodinné terapie, Oldřich Matoušek, ve své knize *Rodina jako instituce a vztahová síť* (1993) rozlišuje mezi rodinou funkční a dysfunkční.

V **dysfunkčních rodinách**, tedy laicky řečeno v rodinách, které optimálně nefungují, se lze setkat s mnoha problémy, zmatky a nedorozuměním. Vyskytuje se zde vysoká míra stereotypů. Rodina se striktně drží zaběhlých způsobů komunikace, nehledá nové způsoby.

⁸⁵ MATULAY, S. *Zo sociologie rodiny*. In.: BÁRTLOVÁ, S., MATULAY S., *Sociologie zdraví, nemoci a rodiny*, str. 119.

⁸⁶ MOŽNÝ, I., *Rodina a společnost*, str. 34.

V těchto rodinách se lze setkat s projevy zoufalství a beznaděje. V extrémních případech se dysfunkční rodiny dostávají do odborné péče.⁸⁷

Členové **funkčních rodin** se navzájem respektují a berou na sebe ohledy. Vztahy mezi nimi jsou pevné. Panuje zde pozitivnější atmosféra. Již z názvu je patrné, že plní hlavní funkce, které má rodina mít. Funkční rodina hladce zvládá provoz domácnosti s menším výskytem hádek, než v rodině dysfunkční. Ve fungující rodině se při konečném rozhodnutí berou v úvahu i přání a názory dětí, nikoliv jen rodičů.⁸⁸

Z výzkumů W. R. Beavere,⁸⁹ zakladatele Centra pro studium rodiny (*Family Studies Center*), učinil Oldřich Matoušek závěr, že funkční rodiny lze rozdělit na adekvátní a optimální. V **rodinách adekvátních** existuje striktní rozdělení ženských a mužských rolí. Muž poskytuje rodině materiální podporu a na rozdíl od ženy má více kontaktů ve společnosti. Žena v tomto typu vykonává převážně práce kolem domácnosti. Sex bývá v těchto rodinách pravidelný.⁹⁰

Optimální rodiny se naproti tomu vyznačují ohebností rolí muže a ženy. Manželé za sebe ve svých rolích zastupují, domácí práce mohou dělat společně. Muž je taktéž pracovně vytížen jako v rodinách adekvátních, avšak to mu nebrání v citové podpoře své ženy. Muž tráví s ženou a dětmi více času, projevuje větší zájem. Pohlavní styk je zde kvalitnější, mají z něj potěšení oba manželé rovnoměrně. Manželé mají společné kontakty ve společnosti. Důležité je ovšem zmínit, že v obou typech rodiny je prioritou blaho a prospěch dětí, a taktéž je zde větší míra zájmu o potřeby ostatních rodinných příbuzných.⁹¹

⁸⁷ MATOUŠEK, O., *Rodina jako instituce a vztahová síť*, str. 119.

⁸⁸ *Tamtéž*, str. 119–120.

⁸⁹ BEAVERS, W. R., *Healthy, Midrange and Severly Dysfunctional Families*. In.: WALSH, F. (ed.), *Normal Family Processes*, str. 45–66.

⁹⁰ MATOUŠEK, O., *Rodina jako instituce a vztahová síť*, str. 121.

⁹¹ *Tamtéž*, str. 121.

Výše popsaná typologie je tedy převážně založena na vztazích rodinných členů. Významnou roli hraje jejich schopnost komunikace, empatie a porozumění.⁹²

5.3. Duchovní aspekt rodinného života

“Všechno je to otázka vědomí. Rodinný život může vypadat úplně stejně, ale to vědomí proměňuje celý aspekt té rodiny v něco jiného. Pro nás je v centru rodiny Bůh, Kršna. To nás spojuje. To je jeden z aspektů, který nás spojuje. Takže máme společné zájmy, aktivity. Tohle je hlavní princip toho svazku. Jinak všechno vypadá každodenně, jako standardní život“

[Rozhovor s Makhančórem Dásem, M14-18]

Dopustili bychom se velkého omylu, kdybychom si mysleli, že rodinný život všech oddaných vypadá stejně. Oddaní z hnutí Haré Kršna jsou individuálními jedinci, stejně jako všichni ostatní lidé. Proto například nemůžeme tvrdit, že rodinný život všech Čechů se řídí podle nějakého modelu, který je univerzální pro všechny rodiny v České republice. V každé rodině pochopitelně platí jiné zvyky a zásady, a to samozřejmě platí i pro členy hnutí Haré Kršna. Rodinný život oddaných se v mnoha aspektech neliší od rodin majoritní společnosti. Je ovšem rozšířen o prvek „vědomí Kršny,“ jak sami oddaní uvádějí.

„Je to velice individuální záležitost. Každý jsme jiný. Každý máme jiné potřeby, jsme na určité mentální i duchovní úrovni, takže rodinný život vnímáme každý podle své představy. [...] Jako každý člověk vstanu, vykonám ranní potřeby a jedu do práce, jako každý jiný člověk. A jdu do práce. Ale to všechno dělám s jiným vědomím, [...] je to služba Bohu.“

[Rozhovor s Makhančórem Dásem, M29-31]

⁹² CASTELLOE, Molly S., „5 Styles of Family Relating“ [online], [cit. 2018-02-03], dostupné z <<https://www.psychologytoday.com/blog/the-me-in-we/201311/5-styles-family-relating>>.

Výše uvedené výroky participanta Makhančóra Dáse dokládají, že rodinný život oddaných vypadá prakticky standardně, s tím rozdílem, že každodenní činnosti jsou dělány s jiným vědomím – jsou konány jako duchovní činnosti, služba Bohu. O tom taktéž píše ve svých komentářích Prabhupáda: *„Povinností každého je uzpůsobit si život tak, aby na Kršnu nezapomněl za žádných okolností. Všichni musí pracovat, aby se udrželi při životě, a zde Kršna doporučuje, aby pracovali pro Něho. Všichni musí také něco jíst, aby žili, a proto mají přijímat zbytky jídla obětovaného Kršnovi.“*⁹³

Participantka Rádharání Déví Dásí zase přirovnává rodinný život ke koníčku, ovšem s tím, že materiální, světská úroveň ustupuje do pozadí.

„Duchovní život je střed toho svazku. Já bych to přirovnala ke společnému koníčkovi. Věnujete tomu společně čas a peníze apod. Ale tohle není na materiální úrovni, ale na duchovní. Takže často třeba spolu diskutujeme o tom, co jsme kdo četl, slyšel a tak. Ta služba Kršnovi je skutečně základ, kolem kterého by se to mělo celé točit, celá rodina.“

[Rozhovor s Rádharání Déví Dásí, R18-21]

5.4. Rozšířená rodina jako ideál

Koncept ideální rodiny podle tradice bengálského višnuismu víceméně odpovídá vícegenerační či rozšířené rodině, která je charakteristická pro tradiční společnost, a taktéž pro Durkheimovu patriarchální rodinu. Takové rodiny bývají založené na autoritativním neboli patriarchálním základu, kde je hlavou rodiny muž. Rodinné role bývají často hierarchizované podle věku.⁹⁴

⁹³ PRABHUPÁDA, A. Č. Bhaktivédánta Swami, *Bhagavad-gítá – taková, jaká je*, str. 437.

⁹⁴ MOŽNÝ, I., *Rodina a společnost*, str. 23.

Pro oddané je z hlediska systému varnášrama-dharmy koncept vícegenerační rodiny ideálem. Z perspektivy oddaných mají společně všichni vykonávat duchovní činnosti, což je velice prospěšné ve větším kolektivu (např. u zpívání sankírtanů). Důležitá je však také mezigenerační pomoc, resp. vzájemná pomoc mezi příbuznými. Prijavrata Dása tento fakt zdůrazňuje, a dodává také důležitost zkušeností starších rodinných členů, což znovu odpovídá tradičnímu konceptu rodiny:

„To je vlastně koncept té rozšířené rodiny. Nskončí někde v hospici nebo domově důchodců, ale ta rodina se prostě o ni postará. Protože ona taková babička má životní zkušenosti, které jsou k nezaplacení. A navíc může třeba i pomoci s domácností, pohlídat děti.“

[Rozhovor s Prijavratou Dásem, P207–210]

Dínavatsala Dása totéž ještě více zdůrazňuje a dodává, že rozšířená rodina má mimo jiné pozitivní vliv na psychosociální stav rodinných členů, konkrétně dětí:

Védský model je praktický model, že od malička žije ta rodina pohromadě. Jsou tam děti, střední generace, babička, jsou tam všichni. To znamená, že emocionálně děti vyrůstají pod ochranou všech, jsou emocionálně hrozně silní. A potom, když je člověk starý, tak se o něj ta rodina postará. Není na obtíž. Cokoliv řekne, je bráno s úctou. Je starší, má zkušenosti. Jsou tam velice silné vztahy. Tohle západní společnost nemá a je to velká škoda.“

[Rozhovor s Dínavatsalou Dásem, D133–138]

5.5. Manželství ve vědomí Kršny

Manželství pochopitelně představuje nejdůležitější část rodinného života. Bez manželství by prakticky žádná rodina neexistovala. Z hlediska hnutí Haré Kršna má být hlavním účelem manželství společný pokrok manželů na

duchovní cestě spolu s dětmi. Podle Prabhupádu je manželství, které k tomuto směřuje, ideálem skutečného manželství.⁹⁵

Nejlepší způsob, jak vytvořit příjemný domov je, jak píše Prabhupáda, vědomí Kršny. Proces rozvíjení tohoto vědomí – zahrnující zpívání Haré Kršna, požívání *prasádam*,⁹⁶ diskutování témat z písem a uctívání božstev – člověku umožňuje těšit se ze šťastného domova. Každý by měl, podle tohoto ideálu, vést rodinu k takovým činnostem.⁹⁷

5.5.1. Výběr partnera/partnerky

Na rozdíl od většinové společnosti, kde si člověk vybírá manžela či manželku na základě osobních sympatií a emocí, či lidově řečeno, když se člověk zamiluje, dávají oddaní po vzoru védské tradice přednost jiným faktorům. Ve staroindické společnosti bylo – a na některých místech dodnes je – tradicí, že partnera vybírali rodiče, a to na základě horoskopu, který byl sestaven astrologickým výpočtem. To je podle oddaných součástí tzv. védské kultury. Tato skutečnost mi byla důkladně objasněna v rozhovoru s Prijavratou Dásem:

„Není to jen taková náladová záležitost. [...] Ve védské kultuře jedna z věcí je horoskop, astrologie. Udělá se partnerský horoskop a z toho horoskopu je vidět jakási kompatibilita toho potenciálního páru. Jestli spolu budou schopni být velice krátce nebo naopak to bude fungovat i v tom dlouhodobém horizontu, což je samozřejmě žádoucí. Pak je takové manželství velice silné. Ten muž a žena se pak vzájemně podporují. Je to zkrátka velice silná záležitost.“

[Rozhovor s Prijavratou Dásem, P73-78]

⁹⁵ FÁREK, M., *Hnutí Haré Kršna: Institucionalizace alternativního náboženství*, str. 88.

⁹⁶ Sanskrtské slovo *prasádam* znamená *milost*. V ISKCONu se tímto výrazem označuje vegetariánské jídlo obřadně obětované božstvu Kršny. Oddaní věří, že takové jídlo je svou kvalitou duchovní, jelikož se jedná o zbytky jídla, které před tím Kršna přijal.

⁹⁷ PRABHUPÁDA, A. Č. Bhaktivédánta Swami, *Bhagavad-gítá – taková, jaká je*, str. 584.

Prabhupáda kritizoval dnešní způsoby vybírání partnera běžné v západní společnosti na základě emocí a osobních sympatií. Podle něj takový pár nemá mnoho šancí na společný život až do smrti, jelikož jakmile se manželé přestanou přitahovat, rozejdou se. Tento argument Prabhupáda předkládá v jedné ze svých knih, kde píše, že v dřívějších dobách byli oddáváni dívky a chlapci se stejným založením a podobnými povahami. Porovnávaly se taktéž horoskopy páru a brala se v úvahu psychologická stránka obou partnerů. Jelikož se v dnešní době manželství uzavírají bez podobných předběžných opatření, často tak dochází k rozvodu.⁹⁸

Zajímavostí je, že v naší společnosti téměř neexistuje žádná regulace při výběru partnera. Rozhodnutí s někým vstoupit do manželství je výhradně osobní záležitostí, a jakýkoliv zásah do tohoto rozhodnutí by byl pravděpodobně považován za porušování lidských práv. Takto tomu však v naší společnosti nebylo vždy. V mnoha starších tradičních společnostech byl výběr partnera určován přesnými pravidly, kdy rozhodující slovo měli rodiče.⁹⁹

5.5.2. Podstata a funkce manželství

Z mého výzkumu vyplynulo, že v hnutí existují v zásadě dva typy manželství. Prvním typem, který zároveň převažuje, je klasická rodina skládající se z manželů a dětí. V praxi to vypadá tak, že rodiče vychovávají děti tím způsobem, že jim poskytují duchovní vzdělání a umožňují jim, aby si osvojily zásady a praxe višnuistické nauky.

„Takový ten standardní model, který známe, je takový, že tam jsou děti. A to je potom velice jednoduché. Žena se stará o celou domácnost, stará se o děti, o to, aby

⁹⁸ PRABHUPÁDA, A. Č. Bhaktivédánta Swami, *Šrímad-Bhágavatam: Zpěv třetí – díl druhý*, str. 295.

⁹⁹ MATOUŠEK, O., *Rodina jako instituce a vztahová síť*, str. 107.

bylo uklizeno, navařeno. A muž je ten, kdo to celé zastřešuje, poskytuje ženě ochranu.“

[Rozhovor s Prijavratou Dásem, P40-42]

Druhým typem jsou manželství bezdětná. Takoví manželé se potom zaměřují výhradně na kazatelskou činnost. Kázání se věnují samozřejmě i manželé s dětmi, avšak v těchto rodinách je pochopitelně věnována náležitá pozornost dětem. Bezdětní manželé tak mají přirozeně více času a sil výhradně na kazatelské práce. Důležité je zmínit fakt, že i takoví manželé si po nějaké době často děti stejně pořídí. Prijavrata Dása to přičítá tomu, že ženy mají jakýsi přirozený pud stát se matkami.

„Jsou rodiny, které se věnují čistě jen kazatelské práci, takže nemají děti a navzájem spolu spolupracují na tom, aby rozdávaly knihy nebo pořádaly veřejné programy, a tímhle způsobem se zaměřují pouze na to kázání. Další věc je, že tihle žijí v chrámu. Nepotřebují mít vlastní bydlení. [...] Na druhou stranu, spousta těchto párů ty děti nakonec měla. Ty děti prostě přijdou, přirozeně. Žena má ten svůj určitý "kód," ženy k tomu tíhnou. Jak se říká, že jí tikají biologické hodiny. Takže ty děti jsou otázka času, velice málo žen to vydrží. Ženy chtějí žít plnohodnotný život s tím, že se starají o ty děti.“

[Rozhovor s Prijavratou Dásem, P31-39]

Makhančóra Dása potom dodává, že náplní manželství je v zásadě plození dětí.

„Náplň manželství je taková, že by se měly plodit děti. Měla by být rodina. Máme různé připoutanosti a touhy – mít ženu, mít pohlavní styk. To nás, jako lidi, táhne k tomu, abychom založili rodinu. Ale samozřejmě to tak nemusí být. Někdo tíhne k jiným věcem. Může žít jako mnich, jako sannjásí. Nemusí tedy docházet k dětem, ale pro tu většinovou populaci je to daný.“

[Rozhovor s Makhančórem Dásem, M46-50]

5.5.3. Status manžela a manželky

V dnešní době se ve většinové společnosti role manžela a manželky často překrývají nebo splývají. V tradiční společnosti, tedy v dobách, které předcházely emancipaci a zrovnoprávnění, zůstávaly ženy doma s dětmi a věnovaly se domácím pracím, jako je vaření a uklízení. Muži naopak zaopatřovali rodinu a chodili pracovat, aby vydělali na živobytí. Zajímavé je, že podobným způsobem je vnímáno manželství ve védské staroindické společnosti, a tedy i v hnutí Haré Kršna. Z pohledu filozofie višnuismu mají muži v rodině dominantní postavení a ženy jsou naopak mužům zcela podřízeny.

Hlavní povinností manžela je tedy postarat se o svou manželku a děti. Muž vydělává a zaopatřuje domácnost. Toto vše však dělá s vědomím, že se jedná o službu Bohu, Kršnovi. Jako grhastha (ženatý hospodář) se samozřejmě věnuje náboženské praxi uctívání božstev, zpívání apod.

„Když jde muž do práce vydělat peníze, tak ve skutečnosti je to taky služba, protože on za to potom nakoupí potřebné věci. Jídlo se nakoupí, uvaří a obětuje se Bohu. Takže to je služba. Všechny ty věci se dají vždycky nějakým způsobem spojit, aby člověk mohl pořád dělat nějaký duchovní pokrok.“

[Rozhovor s Prijavratou Dásem, P198–201]

Povinností manželky je potom, jak již bylo řečeno, postarat se především o děti a domácnost, což zahrnuje klasické domácí práce jako vaření, praní a uklízení. Povinností manželky je následovat za každé situace svého manžela.¹⁰⁰ Mohlo by se zdát, že muži berou své manželky jako služebné, ovšem ženám je v hnutí přikládán velký význam a měla by jim být prokazována patřičná úcta.

¹⁰⁰ PRABHUPÁDA, A. Č. Bhaktivédánta Swami, *Šrímad-Bhágavatam: Zpěv první – díl druhý*, str. 112.

„Když je malá, učí se, jak funguje domácnost, jak ty věci chodí. Učí se vařit atd. To, co se naučila v mládí, tak to potom aplikuje do toho života. Žena vlastně ve skutečnosti vytváří ten domov.“

[Rozhovor s Prijavratou Dásem, P214-215]

Prabhupáda dokonce píše, že bez manželky postrádá život hospodáře smysl a samotný domov není skutečným domovem, protože je to právě žena, která mu dává jeho význam.¹⁰¹ Také píše, že povinností ženy je sloužit svému manželovi a následovat ho za všech situací.¹⁰²

Co se týče striktního rozdělení manželských rolí z hlediska praktické neboli žité roviny, bylo by obtížné vymezit přesné činnosti muže a ženy, tedy ženské a mužské práce. Z praktického důvodu je jistě dobré si povinnosti rozdělit, ale pokud je potřeba, je pochopitelně na místě svému protějšku pomoci. To koresponduje s optimálním typem rodiny popsáním výše. K tomuto bodu se obšírně vyjádřil Makhančóra Dása:

„Manžel má funkci zaopatřovat ženu. On je ta hlava rodiny. Žena by zase měla zaopatřovat muže. Měla by ho podporovat. Měla by dělat ty ženské práce, které by muž nedělal. [...] Když se člověk dostane do manželského svazku, tak pokud nejsou úplně mimo, tak si ty práce manželé rozdělí. Nejde to říci tak, že tohle je ženská práce, tohle muž dělat nebude. Muž samozřejmě za tu ženu zaskočí, když je potřeba. On musí vycházet manželce vstříc a ona jemu. To je ideální vztah. Ono to tak v podstatě moc nefunguje, ale je to ideální stav. [...] Řekněme si to narovinu, dnes řídí celou domácnost žena. Ne muž, ale žena. Ona s tím manželem dokáže docela pěkně zamávat. Má na to své metody a dokáže s tím všechno.“

[Rozhovor s Makhančórem Dásem, M68-75 a M81-83]

¹⁰¹ PRABHUPÁDA, A. Č. Bhaktivédánta Swami, *Šrí Čaitanja-Čaritamrta: Ádi-lílá*, str. 1171.

¹⁰² PRABHUPÁDA, A. Č. Bhaktivédánta Swami, *Šrímad-Bhágavatam: Zpěv čtvrtý – díl druhý*, str. 212.

Pozornost si jistě zaslouží poslední věty Makhančórova výroku, kde činí poměrně zásadní prohlášení, že žena ve skutečnosti řídí domácnost a muže samotného. Není zcela jasné, zda má na mysli situaci oddaných nebo standardního páru většinové společnosti. Nicméně si myslím, že výrok se týká z části obou případů. Participant tím pravděpodobně myslel to, že stejně jako k tomuto jevu dochází ve většinové společnosti, dochází k němu i ve společnosti oddaných. K pokračování v tomto bodu – tedy v jaké míře ženy ovládají či neovládají svou domácnost a manžela – nevidím důvod, jelikož bych se pohyboval na úrovni domněnek.

5.5.3.1. Ženská otázka – práce či domácnost?

Představa, že všechny ženy v hnutí nechodí do práce a zůstávají doma, by ovšem byla vsutku naivní. Jedná se o jakýsi ideální model, jak by to v nejlepším případě mělo být, ale nejedná se o striktně dané pravidlo. Vždy záleží na daném páru, jak se k této skutečnosti postaví. Obzvláště v našem ekonomickém prostředí je pro většinu lidí nemyslitelné uživit domácnost s několika dětmi, a to pouze z příjmu jednoho z partnerů. Už jen z tohoto důvodu si žena nemůže dovolit zůstat doma.

Feministické hnutí se k tomuto bodu vyjadřuje tím, že práce ženy v domácnosti je sociálně stejně významná a náročná práce, jako když muž chodí do zaměstnání. Jelikož má však tato domácí práce užitnou, nikoli tržní cenu, je tato práce z kapitalistického hlediska považována za druhořadou.¹⁰³

Nejedná se však výhradně o finanční důvody. Jsou samozřejmě ženy, které práce baví a nechtějí se jí tedy pochopitelně vzdát. To dokládá výrok Rádharání Déví Dásí.

„Není to striktně dané. Není to povinnost, není to pravidlo. Takže žena může normálně chodit do práce. Ale je to těžší. Přece jen, když se máte postarat o kuchyni,

¹⁰³ MOŽNÝ, I., *Rodina a společnost*, str. 177.

o domácnost a máte do toho chodit do práce, tak je to samozřejmě náročnější. Kdežto když je doma celý den, tak má čas si to rozorhnout. Myslím, že hodně záleží na pohledu a na té ženě, co jí vyhovuje. Já třeba chodím do práce, mě to baví. A manžel nemá námitku. [...] Jako doporučuje se, aby byla doma, já tomu rozumím. Má to své výhody, ale není to nutné. Může jít pracovat, když chce. Někdy je to i nutné, když manžel nemá dostatečný příjem, tak aby to zvládli.“

[Rozhovor s Rádharání Déví Dásí, R305-309 a R330-332]

Český sociolog Ivo Možný ve své monografii *Sociologie rodiny* [2002] předkládá tři postoje k zaměstnanosti žen, které byly formulovány v polovině dvacátého století. Prvním z nich je **konzervativní stanovisko**, které je striktně proti tomu, aby vdané ženy, obzvláště matky, chodily do práce. Extrémně konzervativní stanovisko je pak takové, že žádná žena by neměla pracovat mimo svou domácnost.¹⁰⁴

Druhým postojem je **neokonzervativní stanovisko**, podle kterého by měly chodit do práce mimo domov pouze bezdětné ženy. Tyto ženy mohou být vdané, avšak jakmile se stanou matkami, zaměstnání by měly opustit. Do zaměstnání se vracejí, jakmile jsou děti již odrostlé a nepotřebují mateřskou péči.¹⁰⁵ Třetí přístup je **egalitární** neboli rovnostářský. Tento postoj zdůrazňuje rovnost životních šancí muže a ženy.¹⁰⁶

Bylo by těžké jednoznačně určit, jaké stanovisko zastávají oddaní z ISKCONu. Z jejich perspektivy je zcela jistě ideální případ, který odpovídá konzervativnímu stanovisku. To koneckonců participanti potvrdili ve svých výše citovaných výrociích.

¹⁰⁴ MOŽNÝ, I., *Sociologie rodiny*, str. 152.

¹⁰⁵ *Tamtéž*, str. 153.

¹⁰⁶ HAKIM, C., *Models of the Family in Modern Societies: Ideals and Realities*, str. 70–71.

5.5.4. Duchovní hledisko pohlavního styku

Z biologického hlediska je pohlavní styk nutný pro zachování lidského druhu. Bez něj by zkrátka nebylo života. V průběhu vývoje lidské společnosti bylo na sex v různých kulturách nahlíženo různě. Pokud mluvíme o západní či euroamerické civilizaci, byly doby, kdy byl sex zavrhován, jako by neexistoval. Byl něčím, o čem se nemluví. Takto tomu bylo v Evropě ještě před sto lety. Ve dvacátém století se pohled na sex zcela změnil a rázem se stal téměř jedním z hlavních témat života celé společnosti.

Funkce sexu je z pohledu filozofie hnutí Haré Kršna jasná. Pohlavní styk je dovolen pouze za účelem plození potomstva, jiný sex je brán jako nedovolený či hříšný. Jak již bylo řečeno, zákaz nedovoleného sexu je zahrnut ve čtyřech základních regulativních principech hnutí.

„V manželství existuje legální způsob, jak si užívat sexu. Sex je motor lidstva. Bez toho by to nešlo. Nerodily by se děti. My na to nahlížíme s regulací, že od toho je to manželství. Neregulovaný sex je hříšná záležitost, protože tím zraňujeme jak sami sebe, tak i ty ostatní.“

[Rozhovor s Makhančórem Dásem, M50-53]

Z hlediska systému varnášrama-dharmy, je pohlavní styk dovolen pouze ve stavu hospodáře, tedy v rodinném životě, a to nikoliv neomezeně, ale pouze jednou měsíčně za účelem početí. S tím participantka Rádharání Déví Dásí jednoznačně souhlasí, avšak dodává, že to, do jaké míry se manželé budou zdržovat sexu, záleží na tom, jak moc chtějí duchovně pokročit. Obecně je však platné výlučné omezení sexu na manželský život za účelem početí.

„Co se týče pohlavního styku, tak tam jsou daná pravidla. Obecně je dáno, že sex nás váže k hmotnému světu. Je brán jako nejsilnější energie hmotného světa, takže je dobré ho omezovat, pokud člověk chce duchovní pokrok. Podle písem by ho měli

provozovat pouze manželé. Manželé můžou mít pohlavní styk, ale pouze pokud je to za účelem dítěte. Tím pádem antikoncepce ne úplně zapadá tady do té myšlenky. A pokud se člověk chce skutečně posunout, tak by to mělo být omezené na jednu měsíčně. Jsou tam takové limity. Záleží na těch lidech konkrétně, jak moc jsou schopni je dodržovat, a jak moc se chtějí duchovně posouvat. Nejsou přímo dané zákazy nebo příkazy, a když to nebudou dělat tak jsou špatní oddaní. Spíš je tam to, že když se chcete posunout, tak to udělejte takhle a takhle.“

[Rozhovor s Rádharání Díví Dásí, R106-114]

Co se týče již samotného početí, můžeme říci, že je doprovázeno jistými zvyklostmi. Důležitá je doba početí, která může být vypočítána na základě plodných dnů a astrologického výpočtu.

„Vždycky se to dá spočítat. Roli taky hraje nějaký ten horoskop. No a počítají se ty plodné dny, takže jednou za měsíc je tam ten pokus o otěhotnění a pak se uvidí. [...] Podle védské astrologie, dvanáctý dům, což je dům smrti, [...] tak aby byl prázdný, aby tam nebyli ty planety, které by mohly přivodit třeba brzké úmrtí nebo něco takového. Takže ve skutečnosti je to velká věda, říká se tomu garbhádána-samskára.“

[Rozhovor s Prijavratou Dásem, P86-88, P98-100]

Prabhupáda píše, že je důležité mentální rozpoložení obou manželů. Pokud se manželé řídí všemi náboženskými zásadami upravujícími pohlavní styk, je takový styk dokonce náboženskou činností. Sex, který je v souladu s náboženskými zásadami, je prakticky formou vědomí Kršny. Před aktem je důležité zvážit mentální rozpoložení a příhodný čas.¹⁰⁷

K tomuto tématu Prabhupáda cituje z Bhagavadgíty [7.11] verš dokládající jeho výrok slovy samotného Kršny, který říká: „[...] Jsem pohlavní život, který není v rozporu s náboženskými zásadami“.¹⁰⁸ V komentáři k tomuto

¹⁰⁷ PRABHUPÁDA, A. Č. Bhaktivédánta Swami, *Šrímad-Bhágavatam: Zpěv třetí – díl druhý*, str. 68.

¹⁰⁸ PRABHUPÁDA, A. Č. Bhaktivédánta Swami, *Bhagavad-gítá – taková, jaká je*, str. 339.

verši pak dodává: „Pohlavní život je podle náboženských zásad [dharmy] zase určen k plození dětí; nemá sloužit ničemu jinému. Rodiče pak mají povinnost přivést své potomstvo k vědomí Kršny“.¹⁰⁹

V tom tedy spočívá zásadní rozdíl mezi sexuálním životem oddaných manželů a manželů z majoritní společnosti. Z pohledu sociologie rodiny došlo v průběhu historie k několika tzv. *sexuálním revolucím*, jejichž vývoj dosáhl vrcholu v šedesátých a sedmdesátých letech dvacátého století. V této fázi došlo k otevřenému a radikálnímu odmítnutí monopolu manželství na sex. Sex byl oddělen nejen od reprodukční funkce, ale i od lásky jako takové, a stal se z něj legitimní samostatný zdroj slasti. Pohlavní styk se stal v sekularizované společnosti pro mnoho lidí jakýmsi novým náboženstvím.¹¹⁰ Právě tahle skutečnost byla neustálým terčem Prabhupádovy kritiky. Podle něj však není dobrý ani manželský sex, pokud není usměrněný. V takovém případě je podle něj i manželský styk považován za špatný, a jak píše, „[...] takový pohlavní styk je stejně zavrženíhodný jako prostituce. Pokud manželé nedodrží předepsaná pravidla, sexuální život s vlastní manželkou se rovná prostituci.“¹¹¹

5.5.5. Otázka rozvodu

Otázka rozvodu zčásti navazuje na předchozí podkapitolu, ve které byl rozvod zmíněn v souvislosti s intimním stykem a problematikou výběru partnera. Oddaní věří, že manželství by mělo být celoživotní záležitostí. Samozřejmě, že takto je ideální manželství v naší společnosti chápáno taktéž, avšak oddaní věří, že duchovní aspekt manželství jim dává větší šance na udržení manželství do konce života.

¹⁰⁹ *Tamtéž*, str. 339–340.

¹¹⁰ MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*, str. 120.

¹¹¹ PRABHUPÁDA, A. Č. Bhaktivédánta Swami, *Šrímad-Bhágavatam: Zpěv třetí – díl druhý*, str. 64.

„Ideál, který pro nás zavedl Prabhupáda, je, že když dva spolu vstoupí do svazku manželského, tak už ho nerozvazují. Zůstávají spolu téměř až do konce života, můžeme říct. Takže to je vlastně jakoby ideál.“

[Rozhovor s Prijavratou Dásem, P27–29]

V tradičních společnostech byla mnohem menší míra rozvodovosti než v dnešní společnosti. Podle statistik tato míra jak v České republice, tak v Evropě neustále stoupá.¹¹² Důvody k rozvodu jsou různorodé, nicméně s ohledem na míru závažnosti problému se lidé většinou snaží manželství zachránit. To se týká jak oddaných, tak neoddaných. K tomu se vyjádřil participant Mukunda Dása:

„Normálně v materiálním světě není dobrý se rozvádět. Normální lidi, pokud to jde, tak se snaží, pokud to ještě jde zachránit.“

[Rozhovor s Mukundou Dásem, MK130–131]

Od participantů Dínavatsaly Dáse a Makhančóra Dáse jsem se dozvěděl, že ve védské kultuře neexistuje rozvod. Tato skutečnost je prý dokonce lingvisticky zakotvena v jazyce, ve kterém jsou védy sepsány, tedy v sanskrtu.

„V sanskrtu neexistuje slovo pro rozvod, což je velice zajímavá záležitost.“

[Rozhovor s Makhančórem Dásem, M40]

„Zajímavé je, že z védského pohledu, vlastně dřív neexistoval rozvod. [...] My jako oddaní, kteří se snažíme změnit svůj život k lepšímu, tak vzhledem k tomu, že jsme byli nějakým způsobem vychováváni, tak někdy ti oddaní s tím bojují. Ale je to vlivem té špatné společnosti, těch návyků.“

[Rozhovor s Dínavatsalou Dásem, D116 a D118–122]

Ideálem oddaných je tedy se rozvodu vyhnout. Nicméně je třeba si uvědomit, že oddaní jsou stále členy naší společnosti, minimálně v ní byli

¹¹² MOŽNÝ, I., *Česká společnost*, str. 44–45.

vychováni. Přijetím višnuistických náboženských zásad a usměrnění sice mnohé zvyky potlačili, nicméně se pochopitelně obtížně zbavují návyků, které jsou v nich zakořeněny již od dětství. Proto i mezi oddanými přirozeně dochází k rozvodům. To potvrzuje Dínavatsala Dása:

„Někdy lidi říkají, že my se přece taky rozvádíme. My nejsme svatí, my se snažíme praktikovat duchovní život co nejlépe, a na základě našich starých zlovyků a návyků se někdy tohle stane. A lidi nám pak říkají, že my se taky rozvádíme, a přitom říkáme, že to není dobré. My víme, že to není dobré, snažíme se, a stejně jako každý rozumný člověk víme, že rozvádět se není dobré.“

[Rozhovor s Dínavatsalou Dásem, D125–129]

Podle Prabhupády v současnosti dochází k neopatrnému uzavírání sňatků, a to je hlavní příčinou rozvodu. Rozvod je dnes prakticky běžnou záležitostí. Tvrdí také, že manželství je nyní věcí dohody, a jelikož se neuplatňuje védský systém, manželství v mnoha případech končí rozvodem.¹¹³

5.6. Rodičovství

K rodině a manželství zcela přirozeně patří rodičovství. Jak již bylo řečeno výše v souvislosti s funkcemi manželství oddaných, z mého výzkumu vyplynuly dva typy manželství. Prvním typem bylo silně převažující klasické manželství s dětmi a druhým typem manželství bezdětné. Důležité je zmínit fakt, že bezdětných manželství je v hnutí menšina, jelikož i v těchto manželstvích po nějaké době přesto dítě či děti přijdou. K tomuto bodu se vyjádřil Prijavrata Dása, jehož výrok byl v této souvislosti již citován dříve v této práci. Nyní se ovšem zaměřím na případ prvního typu manželství, kdy přijdou na řadu děti.

¹¹³ PRABHUPÁDA, A. Č. Bhaktivédánta Swami, *Šrímad-Bhágavatam: Zpěv devátý*, str. 440.

V našem sociokulturním prostředí je možno rozlišit v zásadě dvě koncepce rodičovské autonomie, tedy do jaké míry rodiče předávají své hodnoty dětem. Podle **tradiční neboli konzervativní koncepce**¹¹⁴ mají rodiče povinnost a právo přenést na své dítě své hodnoty, životní priority a jakousi představu o tom, co je pro život dobré. Podle této koncepce mohou rodiče omezovat dítě například v seznamování se s vrstevníky, kteří mají odlišný hodnotový systém, který zkrátka neschvalují. Výhodou tohoto pojetí je, že posiluje soudržnost rodiny a společnosti jako takové. Druhým pojetím je **liberální koncepce**, která naopak říká, že rodiče by neměli své dítě ve volbě hodnot ovlivňovat vůbec. Rodiče by měli nechat na svém dítěti, ať si samo vybere, co bude pro jeho život nejlepší.¹¹⁵

Modernější verzi tradiční koncepce nazval Colin Macleod jako **demokratickou koncepci**. Toto pojetí je značně umírněnější než původní tradiční koncepce. Od dítěte se sice očekává, že se bude držet hodnot rodičů, avšak v rodině je stále otevřen prostor pro diskusi o odlišných hodnotách. Co je důležité, děti mají přijmout postoje rodičů ne nuceně, nýbrž tak, že si je přirozeně osvojí.¹¹⁶

Jednoznačně určit jakou z těchto koncepcí se řídí oddaní z ISKCONu by podle mého stanoviska nebylo správné. Stejně jako v rodinách majoritní společnosti, jsou rodiny oddaných velice různorodé a každá z nich funguje jiným způsobem, jelikož oddaní, stejně jako všichni lidé, v sobě mají zakořeněný určitý hodnotový systém již od narození. Následující výrok Dínavatsaly Dáse však podporuje skutečnost, že oddaní více tíhnou k demokratickému pojetí:

¹¹⁴ MOŽNÝ, I., *Rodina a společnost*, str. 155.

¹¹⁵ MOŽNÝ, I., *Sociologie rodiny*, str. 132.

¹¹⁶ MACLEOD, Colin M., *Conceptions of Parental Autonomy. Politics & Society*, 1997, (25/1), pp. 125-127.

„To dítě má nějaký svůj vývoj, a to je důležité brát v potaz. Takže tohle všechno se musí zvažít. Není to tak, že v Haré Kršna děláme jednu věc, ale děláme to, co je pro to dítě nejlepší v ten daný okamžik. [...] Lidi si třeba řeknou, že my si žijeme nějak jinak a ty děti to odnášejí. Ale není to tak. My děláme pro ty děti to nejlepší.“

[Rozhovor s Dínavatsalou Dásem, D93–97]

Totéž potvrzuje Prijavrata Dása s tím, že dítěti jsou od narození předávány určité duchovní hodnoty, které může v dospělosti odmítnout. Podle Prijavraty Dáse oddaní musí respektovat svobodnou vůli dítěte a zkrátka se smířit s jeho rozhodnutím.

“Každý z nás je individuální živá bytost, která má svoji malou nezávislost, a to je právě učinit toto rozhodnutí. Ano nebo ne. Vždycky si můžeme vybrat. Takže ano, je to tak. Spousta dětí byla v hnutí, potom odešly, ale pořád jsou vlastně nějakým způsobem okolo.“

[Rozhovor s Prijavratou Dásem, P234–236]

Je nutno podotknout skutečnost, že oddaní v České republice, na rozdíl od jiných států, kde hnutí působí, prozatím nemají plné zkušenosti zejména se staršími dětmi, které se již do hnutí narodily. Tato generace podle slov Prijavraty Dáse v současnosti vzniká:

„Teprve se tvoří ta první generace, která se přímo narodila mezi oddanými. [...] Ve světě v ISKCONu ty zkušenosti jsou, třeba Amerika, Anglie, Indie, kde jsou velké komunity. [...] Tam už ta generace je. Tam už ti kluci i dívky jsou ve skutečnosti úplně někde jinde, vyrostli jinak.“

[Rozhovor s Prijavratou Dásem, P241–242 a P244–246]

5.6.1. Vztah rodiče a dítěte

Ze získaných dat vyplynulo, že vztah rodiče a dítěte v rodině oddaných vypadá vlastně stejně jako ve standardní rodině. Je samozřejmostí, že rodiče

poskytují dítěti materiální zajištění, lásku a péči. Oddaní se snaží k tomu všemu poskytnout svému dítěti duchovní hodnoty, jelikož služba Kršnovi je jejich hlavní prioritou.

„Samozřejmě rodič nepečuje o děti jenom fyzicky, ale i duchovně. Snaží se také rozvíjet jejich přirozené vlohy [...], asi jako všichni rodiče. Děti se účastní různých setkání s oddanými, účastní se zpívání, ať už doma nebo v centru, když jsou třeba nějaké festivaly a tak. Takže tímhle způsobem je tedy veden k tomu, aby mohl nějakým způsobem rozvíjet vědomí Kršny.“

[Rozhovor s Prijavratou Dásem, P274–278]

Děti oddaných se postupně učí a osvojují si nauku a náboženskou praxi hnutí. Důraz je hodně kladen na to, aby děti tančily a zpívaly s ostatními oddanými, jak výše zmiňuje Prijavrata Dása. Děti jsou také od malička vedeny k dodržování regulativních principů, tzn. vegetariánství, vyhýbání se omamným látkám včetně čaje a čokolády apod. Zajímavostí je, že většinu těchto činností spojených se službou Kršnovi začínají děti praktikovat samy přirozeně tím, že je vyzývají u rodičů.

„Myslím si, že oddaní se snaží dětem hodně věnovat a snaží se jim dát ten duchovní základ od malička. Ale většinou je to tím, že děti ty aktivity dělají s nimi. Když jdou do chrámu, tak od malička vidí, že maminka a tatínek čentujou,¹¹⁷ tak potom to pro ně není těžký s tím začít.“

[Rozhovor s Rádharání Díví Dásí, R155–158]

Z perspektivy oddaných je vztah rodičů a dítěte založen primárně na duchovním vztahu. Rodiče své děti již od narození vzdělávají v oblasti duchovního vědění, kterým se oddaní řídí. Je dbán důraz na to, aby se dítě stalo, stejně jako jeho rodiče, oddaným Kršny. Šrímad-Bhágavatam [5.5.18] v této souvislosti podává vskutku radikální prohlášení, když říká, že člověk

¹¹⁷ „Čentováním“ oddaní označují odříkávání mahámantry Haré Kršna na růženci. Výraz pochází z angl. *chant* znamenající zpívání či odříkávání zejména v náboženském prostředí.

by se neměl stát otcem ani matkou, pokud není schopen vysvobodit své svěřence, v tomto případě své děti, z koloběhu znovuzrokování.¹¹⁸

Oddaní rodiče by tak měli své dítě duchovně vzdělávat. Účelem tohoto vzdělávání má být porozumění Bohu a vztahu oddaného s Bohem, jelikož podle oddaných je v zájmu každého obnovit jeho vztah s Bohem, Kršnou. Výchova v tomto duchu je tedy ve vztahu oddaných rodičů a dítěte zásadní.¹¹⁹

5.6.2. Otázka mimoškolního vzdělání dítěte

Co se týče vzdělání dítěte, většina oddaných dětí podstupuje každodenní školní docházku jako všechny ostatní děti. Někteří oddaní však využívají individuální neboli domácí vzdělávání, které je v České republice uzákoněno od roku 2005. Rozhodnutí o tom, pro jakou možnost se oddaní rozhodnou, je ovlivněno několika faktory.

Někteří oddaní zkrátka nemohou učit děti individuálně z důvodu nedostatku času. Pokud oba manželé chodí pravidelně do práce a není žádná alternativní možnost, například v podobě pomoci od příbuzných, potom nepřipadá domácí vzdělávání v úvahu. Dalším důvodem jsou samozřejmě vzdělávací kompetence rodičů. Ne každý má edukační schopnosti a odborné znalosti na to, aby byl schopný vzdělávat své děti sám. S oběma těmito důvody se potýká participant Mukunda Dása:

„Moje děti – mám kluka a dceru – oba chodí do školy. Pro nás z důvodu praktičnosti, a hlavně ani jeden z nás nejsme na té úrovni, abysme ty děti mohli vzdělávat doma, a nikdo v komunitě tam zatím takový není, kdo by to mohl dělat. Z toho důvodu máme děti normálně ve škole. Pro nás je to praktičtější způsob. Oba dva jsme zaměstnaní.“

¹¹⁸ PRABHUPÁDA, A. Č. Bhaktivédánta Swami, *Šrímad-Bhágavatam: Zpěv pátý*, str. 154.

¹¹⁹ ARUDDHA DEVI D., *Homeschooling Krishna's Children*, str. 24.

[Rozhovor s Mukundou Dásem, MK180–183]

Rozhodnutí o vzdělání dítěte je také ovlivněno místem bydliště. Oddaní využívající individuální vzdělávání bydlí převážně v Čechách v okolí Prahy a Benešova, kde má hnutí svou ekologickou farmu. V okolí těchto míst bydlí hodně oddaných rodin a v současnosti tam existuje vzdělávací projekt; skupina oddaných z určité oblasti sdružuje své děti a společně je individuálně vzdělávají. Učí děti standardní učivo dle osnov MŠMT,¹²⁰ ale přidávají tomu určitý duchovní rozměr. Například používají příklady spojené s Kršnou apod. Tento projekt podrobně popisují Prijavrata Dása a Rádharání Déví Dásí:

„Třeba na farmě hnutí u Benešova, tam to je ve velkém. Je tam spousta dětí. Je to tak, že ti rodiče vzájemně se nějak domluví a střídají se ve výuce, takže tenhle učí děti tohle, ten zase tamto. Aby dostaly děti kompletně to, co je v těch osnovách. A na druhou stranu k tomu přidávají ten aspekt vědomí Kršny. Takže používají třeba úplně jiné příklady, je to spojené hodně s Kršnou a tak.“

[Rozhovor s Prijavratou Dásem, P290–294]

„Vím, že v Praze je chrám, kde mají takovou skupinku dětí, jakoby malou školu, je jich tam čtyři až pět. Vždycky na dopoledne si je vezme někdo z oddaných a dělá s nimi ty aktivity. Oddaní se střídají. Myslím si, že ta tendence vzdělávat děti doma, nebo v komunitě, že to tak bude do budoucna.“

[Rozhovor s Rádharání Déví Dásí, R178–181]

Shrňme tedy otázku vzdělání dítěte oddaných následovně: V současnosti je mezi oddanými nejrozšířenější situace, kdy se dítě vzdělává standardně ve školním prostředí, jelikož v České republice prozatím není rozvinutá síť škol provozovaných ISKCONem, jako je tomu v jiných částech světa, například v USA či Indii. V Čechách nicméně existují menší projekty

¹²⁰ Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky.

oddaných sdružující děti v malých skupinkách, načež dospělí se ve výuce střídají. Není známo, že by podobný projekt fungoval na Moravě či v jiných částech České republiky. Dínavatsala Dása svým výrokem shrnuje otázku vzdělávání dětí u oddaných.

„Možnosti jsou takové, že buď vzdělávat doma, kde jim předáme ty akademické věci, které jsou ze zákona nezbytně nutné, [...] no a zároveň se předávají i ty duchovní hodnoty. A pokud tohle není možné, protože ty rodiče chodí do práce, tak se to dítě dá do školy a tam se učí ty akademické věci a doma ho vzdělávají v těch duchovních věcech, což je teď asi takový nejrozšířenější model tady.“

[Rozhovor s Dínavatsalou Dásem, D76–81]

Jako výhodu domácího vzdělávání oddaní vidí nejen plnohodnotnější duchovní vzdělání a individuální přístup k dítěti, ale také rozvoj charakteru. Pouhé formální vzdělávání prý nemůže dítěti poskytnout skutečný prospěch.¹²¹ Díky domácímu vzdělávání je však dítěti vštěpován dobrý morální charakter a duchovní hodnoty skrze společnost a učení oddaných.¹²² Otázkou však zůstává socializace dítěte, neboli jeho začlenění do většinové společnosti.

5.6.3. Socializace dítěte & konflikty

V souvislosti se vzděláním dítěte se otevírá téma socializace neboli začlenění dítěte do společnosti. Z hlediska většinové společnosti nás může logicky napadnout, že děti oddaných to nemusí mít se začleňováním lehké, jelikož jsou od mala zvyklí na komunitu, ve které se se svými rodiči společně sdružují, a ocitají se tak *de facto* v jiném světě odlišném od toho venkovního. Prijavrata Dása se k tomuto tématu vyjádřil s tím, že pokud dítě není samo,

¹²¹ ARUDDHA DEVI D., *Homeschooling Krishna's Children*, str. 29–30.

¹²² *Tamtéž*, str. 26.

bez společnosti svých vrstevníků, ale je obklopeno komunitou, nedochází k problémům se socializací.

„Tak pokud žije v komunitě, kde je dětí více, tak je to v pohodě. Pokud je to jedno dítě, které je samo, tak je to vždycky těžké. I pro dítě, které není zrovna oddaným. Když je izolované, tak je to vždycky takové náročnější.“

[Rozhovor s Prijavratou Dásem, P297–299]

Z toho můžeme vyvodit, že dítě oddaných nemá problém se socializací, protože by nebylo zvyklé na majoritní společnost, avšak pouze na společnost komunity oddaných; problém by nastal, kdyby se nesdružovalo ani s oddanými. Vyloučené by bylo z důvodu izolovanosti, nikoli však kvůli vyznání či sympatiím s hnutím Haré Kršna. Samozřejmě taktéž záleží na situaci, kdy dítě vyrostе a prochází obdobím vzdoru, jak bude ono samo nahlížet na náboženské prostředí, a jak k tomu bude přistupovat, zda se například odkloní do standardů daných hnutím. Jak již bylo zmíněno, v současnosti teprve vzniká generace těchto oddaných, proto není možné plně zkoumat jejich začleňování do společnosti. To bude jistě zajímavým tématem za několik desítek let.

Další otázkou je, zda se děti oddaných ve školním prostředí setkávají s konflikty kvůli své víře, přesněji řečeno, kvůli náboženské víře svých rodičů. Z výzkumu vyplynulo, že děti oddaných se prakticky nesetkávají s nějakými zvláštními konflikty odlišnými od problémů ostatních dětí. Ani jeden z participantů se nesetkal s tím, že by nějaké dítě z oddané rodiny mělo ve škole nějaký problém, ať už ze strany učitelů, tak spolužáků.

„Většinou když přijde třeba někdo nový do školy, tak je většinou vždycky terčem. Ale potom, po nějakém čase, ty děti zjistí, že on je vlastně normální. V některých věcech to není problém, některé věci prostě nedělá, např. nejí maso. Ty děti jsou s tím spokojení. Není to tak, že by měl nějaké extrémní problémy nebo něco takového. Asi tak jako každé malé dítě.“

[Rozhovor s Prijavratou Dásem, P255–259]

Například participant Mukunda Dása se ve svém osobním životě setkává s pozitivními reakcemi ze strany školy:

„U nás, kam chodí naše dítě do školy, je to tak, že tam mají na výběr z několika jídel, mívají tam většinou i vegetariánské jídlo, a kluk má ještě výhodu, že jeho třídní učitelka zná kršňáky. Není teda oddaná, ale líbí se jí to a je vegetariánka. Takže my to máme dobrý. V našem případě je škola takhle nakloněná bez problému“

[Rozhovor s Mukundou Dásem, MK68–71]

Podle Manórámy Dáse, ISKCONského ministra pro mládež, oddaní, kteří v hnutí vyrostli, nemají problém se socializací – nacházejí své místo ve světě. Stávají se z nich například učitelé jógy či manažeři chrámů. Někteří se věnují profesní kariéře jako lékaři, právníci a manažeři, ale zároveň ve svých osobních životech pokračují v duchovních činnostech a oddané službě Kršnovi.¹²³ Z toho lze vyvodit, že oddaní jako takoví většinou nemají problém se začleněním do společnosti.

5.7. Postavení žen v ISKCONu

Jak již bylo mnohokrát zmíněno, žena má podle višnuistického učení nižší postavení než muž. V ISKCONu tak panuje tradiční či konzervativní pohled na postavení ženy. Je zde přesvědčení, že žena není nikdy nezávislá, ale je vždy nějakým způsobem závislá na muži. Když se narodí, je závislá na otci do doby než se provdá. Poté je jejím ochráncem manžel a ve stáří potom dospělý syn. Toto pojetí, které je směsicí obecných indických představ s višnuistickým učením, přivezl Prabhupáda na Západ, spolu s ostatními

¹²³ ANUTTAMA D. – DAMÓDARA PANDIT D. (red.). *„Hnutí Haré Krišna oslavuje 50 let...“* (časopis), 2016, BBTI, ISKCON Communications, International, str. 25.

prvky svého učení.¹²⁴ Problematice postavení žen v ISKCONu se mimo jiné věnuje český religionista orientovaný na indické tradice Martin Fárek ve své knize *Hnutí Haré Kršna: institucionalizace alternativního náboženství* (2008).

Podle Prabhupády existuje na vyšší úrovni rozdíl mezi myšlením muže a ženy. To, jakým způsobem ženy přemýšlí, je vždy na nižší úrovni než způsob přemýšlení muže. Muž je tak vždy více inteligentní než žena.¹²⁵ Toto prohlášení je jistě velice kontroverzní nicméně má své opodstatnění.

„Ženy jsou více emotivní. Ženské tělo je postaveno jinak než mužské tělo. Ženy jsou osoby více emocionální a muži jsou zase více, řekněme racionálnější než ženy.“

[Rozhovor s Prijavratou Dásem, P118–119]

Nižší inteligence je přičítána ženám z biologického základu – jsou tedy od přírody méně inteligentní. Na duchovní úrovni jsou si však muž a žena rovni.¹²⁶

„V podstatě duchovní život může dělat každý, bez ohledu na postavení, pohlaví a zaměstnání. Ten konečný závěr je, že všichni jsme duše, které se zde ocitly nějakým způsobem, a všichni bychom se měli vrátit zpátky k Bohu.“

[Rozhovor s Rádharání Déví Dásí, R82–84]

Fárek píše, že je důležité si povšimnout Prabhupádova chování k ženám. Ve svých knihách se sice o ženách vyjadřuje jako o níže postavených, avšak nikdy se k nim nechoval neuctivě a nediskriminoval je. Fárek tato tvrzení dokládá svědectvími Prabhupádových žákyň, které uvádějí, že se k nim vždy choval velmi laskavě, s otcovským a galantním přístupem, čímž prý vlastním příkladem učil, že k ženám by se měli všichni chovat s úctou.¹²⁷

Z výzkumu je patrné, že žena by měla svému muži sloužit. Muž se však musí na druhou stranu o svou manželku postarat, a to nejen z materiálního,

¹²⁴ FÁREK, M., *Hnutí Haré Kršna: institucionalizace alternativního náboženství*, str. 100.

¹²⁵ PRABHUPÁDA, A. Č. Bhaktivédánta Swami, *Šrímad-Bhágavatam: Zpěv šestý*, str. 620.

¹²⁶ PRABHUPÁDA, A. Č. Bhaktivédánta Swami, *Šrímad-Bhágavatam: Zpěv devátý*, str. 358.

¹²⁷ FÁREK, M., *Hnutí Haré Kršna: institucionalizace alternativního náboženství*, str. 105.

ale i z duchovního hlediska. Pro téma postavení žen mi byla nápomocná zejména Rádharání Déví Dásí, pro kterou bylo z počátku těžké přijmout postoj oddaných k ženám. Když však zjistila, že manželova dominance jejich vztahu prospívá, postupně pochopila pozadí tohoto fenoménu. Dokonce mi sdělila, že toto pojetí je pro ženy prospěšné, jelikož jim dává možnost být skutečně ženami v pravém slova smyslu.

„Když jsem mluvila se svým duchovním mistrem, tak on mi ty věci vysvětloval a říkal, že podle písem manžel přijímá i tu duchovní zodpovědnost, nejen tu materiální. [...] Pro mě tohle bylo hrozně těžký, ale od chvíle, kdy jsem tohle začala dělat, kdy to konečné slovo nechám na manželovi, tak ten vztah začal skutečně fungovat [...] Mně přijde, že toto učení skutečně dává prostor ženám, aby mohly být ženami. V písmech je psané, že ženy by měly být krásně oblékané, zdobené. Přijde mi, že je tam zakomponovaný ten ženský aspekt.“

[Rozhovor s Rádharání Déví Dásí, R27–33 a R87–89]

Co dále považuji za významné je vyjádření Rádharání Déví Dásí k otázce chování mužů k ženám. Říká, že se jí nikdy nestalo, že by se k ní muži chovali nějakým špatným způsobem, což podporuje tvrzení, že v současnosti je se ženami v hnutí zacházeno daleko lépe, než tomu bylo v minulosti.

„Já jsem třeba nikdy necítila nebo nezažila, že by se ke mně z oddaných někdo nechoval s úctou. Ta filozofie říká, že ženě by měla být prokazovaná úcta. Dokonce Prabhupáda říkal, že muži by se na ostatní ženy měli dívat jako na matky, někoho koho mají v úctě. Ta úcta tu je. Nikdy se mi nestalo, že by na mě byl někdo hrubý. Skutečně ten respekt tam je cítit.“

[Rozhovor s Rádharání Déví Dásí, R93–97]

Prabhupáda často kritizoval současnou situaci, kdy se ženy snaží díky emancipaci vyrovnat mužům. To podle něj vede k tomu, že se muži a ženy

při sebemenších neshodách rozvádějí.¹²⁸ Rovnoprávnost mužů a žen má podle oddaných mnohé sociální dopady. Zejména se jedná o nestabilitu a následný rozpad rodiny, dále o ztrátu hrdinských mužských a krásných ženských vlastností a v neposlední řadě o nerovnováhu ve společnosti.¹²⁹

5.7.1. Postavení žen v ISKCONu v průběhu historie

Nahlížení na ženy se od založení ISKCONu v šedesátých letech značně proměňovalo. Asi v polovině sedmdesátých let došlo k razantnímu zhoršení postoje k ženám. Začalo to zejména s přibývajícím problémem velkého množství manželství. Jsou také zaznamenány případy zneužívání žen ze strany mužů z chrámů.¹³⁰

Téměř všechny naděje na zlepšení této situace byly pohřbeny se smrtí Prabhupády v roce 1977. V následujících letech velké množství žen hnutí opustilo. Teprve na začátku devadesátých let začalo docházet ke změnám, které byly reakcí na velké množství stížností mnoha žen a mužů. Ženy znovu začaly získávat významnější pozice v chrámu a podporu mnoha sannjásích z řad vedení organizace.¹³¹

Mnoho žen dnes působí na vedoucích postech chrámů a jednotlivých komunit. Několik žen dokonce zastává postavení ve Správní radě ISKCONu (GBC). V roce 2000 byla přijata rezoluce, ve které bylo oficiálně s omluvou přiznáno poškození žen vinou mylné interpretace višnuistického učení. Můžeme říci, že ženy a muži v hnutí pomalu, ale jistě dosahují větší a větší rovnosti.¹³²

¹²⁸ PRABHUPÁDA, A. Č. Bhaktivédánta Swami, *Šrímad-Bhágavatam: Zpěv devátý*, str. 49.

¹²⁹ DÉVAKÍ DÉVÍ D. „Muži a ženy v duchovní kultuře...“, in *Náma Hatta: časopis Mezinárodní společnosti pro vědomí Krišny*, 2017, roč. 21, č. 3, str. 11.

¹³⁰ FÁREK, M., *Hnutí Haré Kršna: institucionalizace alternativního náboženství*, str. 106–107.

¹³¹ *Tamtéž*, str. 108–111.

¹³² *Tamtéž*, str. 112.

Závěr

Tato práce pojednávala o pojetí konceptu rodiny z pohledu hnutí Haré Kršna, a jak tento koncept aplikují oddaní ve svém každodenním životě. Model rodinného života vychází ze společenského systému varnášrama-dharmy, který zahrnuje rozdělení na čtyři třídy podle zaměstnání (*varna-dharma*) a čtyři duchovní stavy neboli fáze (*ášrama-dharma*), kterými by měl jedinec ideálně za svůj život projít. Manželský či rodinný život je druhým stavem – grhastha neboli život hospodáře. Zakladatel hnutí Haré Kršna (ISKCONu) Bhaktivédanta Swami Prabhupáda se potom, co ve svých sedmdesáti letech přicestoval do Spojených států, pokusil tento společenský model dharmy spolu s ostatními prvky višnuistické nauky aplikovat na euroamerickou společnost.

V ISKCONu dnes převládají rodiny s dětmi, o čemž jsem se přesvědčil v průběhu výzkumu. Na několika místech v České republice se rodiny oddaných sdružují a vytváří tak komunitu v podobě vesniček. V Čechách má hnutí ekologickou farmu, v okolí které bydlí mnoho oddaných. Participant Prijavrata Dása mi potvrdil, že ISKCON, jak v Česku, tak ve světě, je v současnosti *hnutím hospodářů* neboli rodin.

Ve vybrané komunitě v obci Kršnov jsem prováděl zúčastněná pozorování, která mi pomohla lépe pochopit nauku a praxi oddaných, a také nahlížet na zkoumaný problém z emické perspektivy. Z této komunity jsem si jako zkoumaný vzorek vybral pět participantů. Každý z účastníků mi byl velice užitečný a nápomocný z hlediska zodpovězení výzkumných otázek.

Čtenář si mohl povšimnout, že práce není striktně rozdělena na teoretickou a empirickou část. Původně jsem to zamýšlel učinit, nicméně v prvních fázích výzkumu jsem se od tohoto plánu rozhodl upustit. Dle mého názoru by nebylo přirozené, ve výzkumu této povahy, striktně oddělovat teoretickou část od výzkumné. V kapitole, ve které jsou

předloženy výsledky výzkumu, jsou zpracovaná data proložena teorií vztahující se vždy ke konkrétnímu tématu, kterému se zrovna věnuji. V zásadě prokládám předložená data jak teorií odborného charakteru z oblasti sociálních věd, tak primární literaturou v podobě slov samotného Prabhupády, který je i po své smrti stále v hnutí hlavní autoritou.

Z výzkumu vyplynulo, že rodinný život oddaných se v základu neliší od standardních rodin většinové společnosti. Důležité je spíše to, s jakým vědomím jsou každodenní činnosti konány. Hlavním cílem je pro oddané služba jejich milovanému Bohu, Kršnovi. Všechny činnosti – od vaření, uklízení, chození do práce až po výchovu dětí – jsou nebo mají být podle oddaných dělány tzv. s vědomím Kršny. Jsou tedy konány jako oběť Kršnovi. Jinak jsou jejich každodenní činnosti prakticky totožné s činnostmi většiny lidí, vyjma náboženské praxe zahrnující dodržování čtyř usměrňujících zásad, odříkávání mahámantry a uctívání božstev. Těmto zásadám oddaní učí i své děti již od narození.

Jsem si samozřejmě vědom, že výsledky výzkumu nelze zobecnit, ať už na celou komunitu v Kršnově, tak na hnutí Haré Kršna v České republice obecně. Například co se týče tématu zacházení s ženami v ISKCONu, z výzkumných dat sice vyplynulo, že se muži k ženám chovají zdvořile a s úctou, ale kdybych si vybral jiný výzkumný vzorek, je možné, že bych se dozvěděl něco jiného. Vždy záleží na úhlu pohledu participantů, jelikož jejich výběr má následně vliv na zodpovězení výzkumných otázek. Jak jsem již zmínil, to je jedním z úskalí kvalitativního výzkumu.

Věřím, že tímto výzkumem bylo dosaženo cíle, který jsem si stanovil. Výzkumné šetření mezi oddanými mě osobně velmi kulturně obohatilo a rozšířilo mé poznání o nové poznatky. Dále věřím, že čtenář získal alespoň základní povědomí o hnutí Haré Kršna obecně, konkrétněji pak o jeho pojetí rodinného života. Čtenář může porovnat do jaké míry je rodinný život

oddaných odlišný od rodinného života ve většinové společnosti nejen v České republice, ale v euroamerické civilizaci vůbec.

Literatura a zdroje

- ANUTTAMA DÁSA – DAMÓDARA PANDIT DÁSA (red.). „*Hnutí Haré Kršna oslavuje 50 let...*“ (časopis). [B. m.]: The Bhaktivedanta Book Trust Intl., Inc. – ISKCON Communications, Intl., 2016. 64 s.
- ARUDDHA DEVI DASI. *Homeschooling Krishna's Children*. [S. l.]: Second Avenue Books, 2012. 328 p. ISBN 978-917149-670-6.
- BEAVERS, W. Robert. *Healthy, Midrange and Severely Dysfunctional Families*. In WALSH, F. (ed.). *Normal Family Processes*. New York, US: Guilford Press, 1982, pp. 45-66.
- CASTELLOE, Molly S., „5 Styles of Family Relating“ [online], [cit. 2018-02-05], dostupné z <<https://www.psychologytoday.com/blog/the-me-in-we/201311/5-styles-family-relating>>.
- CROSS, Stephen. *Hinduismus*. Praha: Euromedia Group - Ikar, 2001. 183 s. ISBN 80-7202-799-9.
- DÉVAKÍ DÉVÍ D. „Muži a ženy v duchovní kultuře: – lekce druhá: důležitost hierarchie.“ In *Náma Hatta: časopis Mezinárodní společnosti pro vědomí Krišny*, 2017, roč. 21, č. 3.
- DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2002. 374 s. ISBN 80-246-0139-7.
- FÁREK, Martin. *Haré Kršna v západním světě: setkání dvou myšlenkových tradic*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2004. 120 s. ISBN 80-7194-677-X.
- FÁREK, Martin. *Hnutí Haré Kršna: institucionalizace alternativního náboženství*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2008. 208 s. ISBN 978-80-246-1579-0.
- FUJDA, Milan & LUŽNÝ, Dušan. *Oddaní Krišny: hnutí Haré Kršna v pohledu sociálních věd*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2010, 256 s. ISBN 978-80-7043-951-7.
- GIDDENS, Anthony. *Sociology*. 5th edition. [S. l.]: Polity Press, 2006. 1094 p. ISBN 978-07456-3378-7.

- GÓSVÁMÍ, Satsvarúpa Dása. *Prabhupáda*. 2. vyd. Praha: The Bhaktivedanta Book Trust, 2001. 411 s. ISBN 91-7149-444-8.
- HAKIM, Catherine. *Models of the Family in Modern Societies: Ideals and Realities*. Aldershot: Ashgate, 2003. 282 p. ISBN 0-7546-3728-X
- HENDL, J., *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. 407 s. ISBN 80-7367-040-2.
- KNIPE, David M. *Hinduismus: experimenty s posvátnem*. Praha: Prostor, 1997. 228 s. ISBN 80-85190-57-5.
- LOUCKÁ, Pavla, TRAPKOVÁ, Ludmila a CHVÁLA, Vladislav. *Žena a muž v rodině*. Praha: Vyšehrad, 2014. 231 s. ISBN 978-80-7429-479-2.
- LÉVI-STRAUSS, Claude. *Rasa a dějiny*. Brno: Atlantis, 1999. 71 s. ISBN 80-7108-138-8.
- LUŽNÝ, Dušan. *Metodologie společenských věd: studijní text pro kombinované studium*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. 90 s. ISBN 978-80-244-3667-8.
- LUŽNÝ, Dušan. *Nová náboženská hnutí*. Brno: Masarykova univerzita, 1997. 181 s. ISBN 80-210-1645-0
- MACLEOD, Colin M., *Conceptions of Parental Autonomy. Politics & Society*, vol. 25, issue 1, 1997. p. 117-140.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 1993. 124 s. ISBN 80-901424-7-8.
- MATULAY, Stanislav. *Zo sociologie rodiny*. In BÁRTLOVÁ, Sylva – MATULAY, Stanislav. *Sociologie zdraví, nemoci a rodiny*. Martin: Nakladatelství Osveta, 2009. 242 s. ISBN 978-80-8063-306-6.
- MILTNER, Vladimír. *Malá encyklopedie buddhismu*. Praha: Práce, 1997. 237 s. ISBN 80-208-0394-7.
- MOŽNÝ, Ivo. *Česká společnost: nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. Praha: Portál, 2002. 207 s. ISBN 80-7178-624-1

- MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2008. 323 s. ISBN 978-80-86429-87-8.
- MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2002. 250 s. ISBN 80-86429-05-9.
- MRÁZEK, Miloš. *Děti modrého boha: tradice a současnost hnutí Haré Kršna*. Praha: Dingir, 2000. 75 s. ISBN 80-902528-1-8.
- MURPHY, Robert Francis. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2004. 268 s. ISBN 80-86429-25-3.
- PRABHUPÁDA, Šrí Šrímad A. Č. Bhaktivédanta Swami. *Bhagavad-gítá – taková, jaká je*. 2. vyd. Praha: The Bhaktivedanta Book Trust, 1998. 926 s. ISBN 91-7149-405-7.
- PRABHUPÁDA, Šrí Šrímad A. Č. Bhaktivédanta Swami. *Šrí Čaitanja-Čaritámṛta: Ádi-líla*. [B. m.]: The Bhaktivedanta Book Trust, 2007. 1520 s. ISBN 978-80-903829-2-3.
- PRABHUPÁDA, Šrí Šrímad A. Č. Bhaktivédanta Swami. *Šrí Čaitanja-Čaritámṛta: Madhja-líla 1*. [B. m.]: The Bhaktivedanta Book Trust, 2009. 1624 s. ISBN 978-80-903829-5-4.
- PRABHUPÁDA, Šrí Šrímad A. Č. Bhaktivédanta Swami. *Šrí Čaitanja-Čaritámṛta: Madhja-líla 2*. [B. m.]: The Bhaktivedanta Book Trust, 2010. 1720 s. ISBN 978-80-87336-00-7.
- PRABHUPÁDA, Šrí Šrímad A. Č. Bhaktivédanta Swami. *Šrímad-Bhágavatam: Zpěv čtvrtý – díl druhý*. [B. m.]: The Bhaktivedanta Book Trust, 1995. 851 s. ISBN 91-7149-231-3
- PRABHUPÁDA, Šrí Šrímad A. Č. Bhaktivédanta Swami. *Šrímad-Bhágavatam: Zpěv devátý*. [B. m.]: The Bhaktivedanta Book Trust, 2002. 726 s. ISBN 91-7149-456-1.
- PRABHUPÁDA, Šrí Šrímad A. Č. Bhaktivédanta Swami. *Šrímad-Bhágavatam: Zpěv pátý*. [B. m.]: The Bhaktivedanta Book Trust, 1996. 896 s. ISBN 91-7149-253-4.

- PRABHUPÁDA, Šrí Šrímad A. Č. Bhaktivédanta Swami. *Šrímad-Bhágavatam: Zpěv první – díl první*. [B. m.]: The Bhaktivedanta Book Trust, 1992. 386 s. ISBN 91-7149-039-6.
- PRABHUPÁDA, Šrí Šrímad A. Č. Bhaktivédanta Swami. *Šrímad-Bhágavatam: Zpěv první – díl druhý*. [B. m.]: The Bhaktivedanta Book Trust, 1992. 293 s. ISBN 91-7149-041-8
- PRABHUPÁDA, Šrí Šrímad A. Č. Bhaktivédanta Swami. *Šrímad-Bhágavatam: Zpěv první – díl třetí*. [B. m.]: The Bhaktivedanta Book Trust, 1992. 382 s. ISBN 91-7149-043-4.
- PRABHUPÁDA, Šrí Šrímad A. Č. Bhaktivédanta Swami. *Šrímad-Bhágavatam: Zpěv sedmý*. [B. m.]: The Bhaktivedanta Book Trust, 2000. 833 s. ISBN 91-7149-433-2.
- PRABHUPÁDA, Šrí Šrímad A. Č. Bhaktivédanta Swami. *Šrímad-Bhágavatam: Zpěv šestý*. [B. m.]: The Bhaktivedanta Book Trust, 1996. 803 s. ISBN 91-7149-352-2.
- PRABHUPÁDA, Šrí Šrímad A. Č. Bhaktivédanta Swami. *Šrímad-Bhágavatam: Zpěv třetí – díl druhý*. [B. m.]: The Bhaktivedanta Book Trust, 1994, 481 s. ISBN 91-7149-340-9.
- ROCHFORD, Edmund Burke. *Family Formation, Culture and Change in the Hare Krishna Movement* [online], [cit. 2018-02-07], dostupné z <<http://www.icsahome.com/articles/family-formation-culture-change-in-iskcon-rochford>>.
- ROSEN, Steven J. *Skrytá sláva Indie*. Praha: The Bhaktivedanta Book Trust International, Inc. 2006. 191 s. ISBN 978-80-903829-0-9.
- SOUKUP, Martin. *Základy kulturní antropologie*. 2. vyd. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015. 273 s. ISBN 978-80-7465-186-1.
- SOUKUP, Martin. *Terénní výzkum v sociální a kulturní antropologii*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2014. 169 s. ISBN 978-80-246-2567-6.
- ŠVAŘÍČEK, R. – ŠEĐOVÁ, K. a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.

ŠTAMPACH, Ivan O. *Přehled religionistiky*. Praha: Portál, 2008. 237 s. ISBN 978-80-7367-384-0.

ZBAVITEL, Dušan a kol. *Bohové s lotosovýmá očima: Hinduistické mýty v indické kultuře tří tisíciletí*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 1997. 455 s. ISBN 80-7021-215-2.

ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. Praha: DharmaGaia, 1993. 143 s. ISBN 80-901225-5-8.

Rozhovory

Rozhovor s Dínavatsalou Dásem, 28. 2. 2018.¹³³

Rozhovor s Makhančórem Dásem, 14. 2. 2018.

Rozhovor s Mukundou Dásem, 28. 2. 2018.

Rozhovor s Prijavratou Dásem, 31. 1. 2018.

Rozhovor s Rádharání Déví Dásí, 14. 2. 2018.

¹³³ Místa vedení rozhovorů nejsou z důvodu ochrany participantů uvedena.

Seznam zkratek

ISKCON (čti *iskon*) — akronym označující hnutí Haré Kršna; vznikl z angl. *The International Society for Krishna Consciousness* neboli *Mezinárodní společnost pro vědomí Kršny*, což je oficiální název hnutí.

GBC — Správní rada ISKCONu (z angl. *Governing Body Commission*); nejvyšší řídicí orgán hnutí Haré Kršna.

MŠMT — Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Přehled použitých sanskrtských a bengálských pojmů

Příloha č. 2: Osnova polostrukturovaného rozhovoru

Přílohy

PŘÍLOHA Č. 1:

PŘEHLED POUŽITÝCH SANSKRTSKÝCH A BENGÁLSKÝCH POJMŮ

áčárja — duchovní učitel učící vlastním příkladem.

ačintja-bhédábhéda-tattva — učení Čaitanji Maháprabhua o nepochopitelné současné jednotě a odlišnosti duše a Boha.

advaita-védánta — směr, který zavrhuje osobního Boha a uctívá neosobní brahman; s višnuismem je v přímé opozici.

ahimsá — nenásilí.

arčá-vigraha — podoba uctívaného chrámového božstva, zejména Kršny či Višnua.

ášrama — duchovní stav v životě; místo vhodné k náboženské praxi.

ášrama-dharma — systém rozdělující lidský život do čtyř duchovních stavů podle povinností; viz **brahmačarja**, **grhastha**, **vánaprastha** a **sannjás**.

Atharvavéda — jedna ze čtyř védských sbírek; véda zaříkadel.

átmá (átman) — označuje duši nebo vlastní já, někdy také tělo.

avatár — boží inkarnace; sestoupení Boha do tohoto světa v podobě lidské nebo zvířecí bytosti.

Bhagavadgíta — jeden z nejvýznamnějších hinduistických textů; kniha, která prostřednictvím dialogu Kršny a jeho přítele Ardžuny vysvětluje duchovní poznání.

Bhágavata Purána — jedna z osmnácti hlavních purán; pro višnuisty je z hlediska bhaktické tradice jedním z nejvýznamnějších textů.

bhakta — oddaný; následovník cesty bhaktijógy.

bhakti — láskyplná oddaná služba Bohu.

bhaktijóga — následování cesty bhakti; praktikování oddané služby.

Brahmá — božstvo hinduistického panteonu; bůh stvořitel; pro višnuisty polobůh a oddaný Višnu.

brahmačáří — student v celibátu; člen stavu brahmačarja.

brahmačarja — první duchovní stav v systému ášrama-dharmy.

brahman (brahma) — všeprostupující neosobní kosmická síla; pro gaudíja-višnuisty jeden z aspektů Absolutna, konkrétně záře Kršnova těla.

bráhmana — osoba oplývající velkým duchovním poznáním, zpravidla kněží; nejvyšší třída ve společnosti.

Čaitanja Maháprabhu — bengálský mnich a reformátor, který na konci patnáctého století založil hnutí sborového zpívání jmen Boha; podle gaudíja-vaišnavů je inkarnací Kršny.

dharma — vesmírný zákon či řád; zákony vztahující se k přírodě a společnosti; viz **rta**.

džapa — tiché pronášení mahámantry na růženci; součást každodenní praxe oddaných.

džíva (džívátmá) — duše; viz **átmá**.

gaudíjský nebo též **bengálský višnuismus** — směr, jehož následovníci po vzoru Čaitanji Maháprabhua uctívají Kršnu jako nejvyššího a úplného Boha.

grhastha — ženatý hospodář žijící rodinným životem; druhý duchovní stav v systému ášrama-dharmy.

Haré Kršna mantra — mantra, které oddaní přisuzují největší důležitost; skládá se z božích jmen: *Haré Kršna Haré Kršna Kršna Kršna Haré Haré Haré Ráma Haré Ráma Ráma Ráma Haré Haré*.

itihásy — staré mýty a legendy; pro následovníky višnuistické tradice se jedná o skutečné historické záznamy; patří sem Mahábhárata a Rámájana.

Jadžurvéda — jedna ze čtyř védských sbírek; učení o obřadech.

karma — činnost vyvolávající reakci.

kírtan — hlasité zpívání duchovních písní, zejména mahámantry.

Kršna nebo též **Krišna** — hinduistické božstvo; avatár boha Višnu; pro gaudíja-višnuisty je Kršna nejvyšší podobou Absolutna a jediným Bohem.

kšatrija — člen společenské třídy, která ochraňuje společnost; bojovník, státosprávce; po bráhmanech druhá nejvyšší vrstva v systému varna-dharmy.

Madhva — višnuistický filozof; gaudíja-višnuisté se označují za následovníky jeho učednické posloupnosti.

Mahábhárata — staroindický epos pojednávající o legendárních bojích mezi bohy a démony; se svým obsahem dvě stě tisíc veršů se jedná pravděpodobně o nejrozsáhlejší literární památku na světě; obsahuje mnohé příběhy o Kršnovi; viz **itihásy**.

mahámantra — viz **Haré Kršna mantra**.

mantra — osvobozující vibrace.

Nadduše — podle oddaných je to podoba Boha sídlící v srdci každé živé bytosti a jeden z aspektů Absolutna.

purány — texty pojednávající o mýtické a legendární historii planety Země a vesmíru; stará vyprávění.

prasádam — oddaní tak označují vegetariánské jídlo obětované božstvu.

Rádhá, Rádharání — Kršnova družka; zosobnění Kršnovy duchovní energie blaženosti.

rta — vesmírný řád; řád ustanovení; viz **dharma**.

Rámájana — indický epos pojednávající o životě a skutcích udatného Rámy, jenž je považován za avatára Višnu; viz **itihásy**.

Rgvéda — jedna ze čtyř védských sbírek; nejstarší posvátné hymny.

Sámavéda — jedna ze čtyř védských sbírek; sbírka nápěvů.

sannjás — život v odříkání, kdy je plná pozornost věnována duchovnímu životu; čtvrtý duchovní stav v systému ášrama-dharmy.

sannjásí — osoba ve stavu odříkání; člen duchovního stavu sannjás.

sankírtan — sborové zpívání manter.

sanskrt — jeden z nejstarších jazyků na světě; jazyk véd.

samsára — koloběh znovuzrovnání (reinkarnace).

Šrí Čaitanja-Čaritámṛta — jeden z hlavní textů pojednávající o životě a učení Čaitanji Maháprabhua.

Šrímada-Bhágavatam — viz **Bhágavata Purána**.

šúdra — dělník, řemeslník; příslušník nejnižší třídy ve společnosti.

vaišja — třída obchodníků a zemědělců; po kšatrijích druhá nejvyšší vrstva v systému varna-dharmy.

vánaprastha — život v ústraní; třetí duchovní stav v systému ášrama-dharmy.

varna — společenská skupina v rámci systému varna-dharma; často je mylně nazývána jako kasta.

varna-dharma — systém rozdělující společnost do čtyř tříd podle zaměstnání; viz **bráhmana**, **kšatrija**, **vaišja** a **šúdra**.

varnášrama-dharma — společenský systém čtyř sociálních tříd podle zaměstnání a čtyř stavů neboli fází lidského života; viz **ášrama-dharma** a **varna-dharma**.

védy — čtyři původní védské sbírky; oddaní tímto pojmem označují veškerou védskou literaturu v souladu se svou tradicí – tedy i purány, itihásy a jiné; viz **Rgvéda**, **Jadžurvéda**, **Sámavéda** a **Atharvavéda**.

Višnu — hinduistické božstvo; bůh udržovatel, v Indii je jeho uctívání velice rozšířené; oddanými je uctíván na stejné úrovni s Kršnou.

višnuista nebo též **vaišnava** — osoba, která se deklaruje k višnuismu; označuje Višnuovy, ale i Kršnovy uctívače.

višnuismus nebo též **vaišnavismus** — směr, jehož jádrem je uctívání boha Višnu jako nejvyššího Boha.

PŘÍLOHA Č. 2:

OSNOVA POLOSTRUKTUROVANÉHO ROZHOVORU

Vstup do hnutí, volná narace

- Jak jste se dostal do kontaktu s hnutím?
- Čím vás hnutí zaujalo a proč jste se rozhodl do něj vstoupit a osvojit si praktiky a regulace hnutí?
- Žijete v přímo v komunitě, nebo se s komunitou jen setkáváte?

Úvod

- Jak má podle filozofie hnutí vypadat ideální model rodiny
- Existuje více způsobů, jak může rodina vypadat?
- V kontextu čtyř životních stavů, kterými má oddaný podle filozofie projít, upřednostňuje se, aby byl muž spíše v celibátu, nebo v roli hospodáře-manžela a živitele rodiny?
- Oddaný se svobodně rozhodne, zda vstoupí do manželství či nikoliv, nebo je toto rozhodnutí ovlivněno jinými faktory?
- Existuje nějaká hierarchie mezi ženatými oddanými a oddanými v celibátu? Jsou ženatí výše či níže postavení, nebo na stejné úrovni?
- Převažují spíše oddaní ve stavu hospodáře nebo v celibátu?

Manželství

- Jak vypadá vztah manžela a manželky?
- Co znamená mít status manžela a status manželky?
- Jak vypadá svatební obřad? Je to veřejná záležitost, nebo spíše v soukromí? Legitimizuje zákon ČR sňatek formou vaišnavského sňatku? Nebo musí podstoupit i obřad na radnici?
- Jaké z těchto rolí plynou práva, povinnosti, výhody, nevýhody?
- Liší se povinnosti a práva manželů?

- Jaký smysl má z hlediska filozofie hnutí manželský svazek, k čemu má život manželů vést, k čemu se má ubírat?
- Jak je to postavením ženy obecně? Je manželka považována za méně postavenou oproti manželovi a proč?
- Žijí muži a ženy v hnutí žijí běžně odděleně? Tyká se toto pravidlo i manželů?
- Liší se to u manželů, kteří žijí přímo v komunitě nebo mimo ni?
- Otázka sexu (možno přeskočit): jak často je v manželství povolen, existují pro něj nějaká pravidla, např. zda se před aktem a po něm provádí nějaké očistné rituály, oplodňovací rituály apod.?
- Jsou pro styk vyhrazena zvláštní místa a zvláštní doba dne, kdy je povolen a naopak kdy je zakázán?
- Je dovoleno, aby jeden z manželů nebyl členem hnutí?
- Když manželé zestárnou, vypadá to v praxi opravdu tak, že muž od manželky odejde? Nebo spolu manželé zůstávají do smrti?
- Mohou se manželé rozvést? Mohou se znovu oženit? Podporuje se toto v hnutí?

Rodičovství

- Jak je v hnutí chápán vztah rodiče a dítěte
- Co když je manželský pár bezdětný. Neztrácí pak manželství smysl?
- Co když dítě nepřijme víru svých rodičů a od hnutí se odkloní?
- Je v hnutí někdo, o kom je známé, že je členem již od narození? Kolik takových tam je?
- Když dítě dospěje do dospělého věku, vybírají mu rodiče partnera?
- Jaké povinnosti mají naopak děti ke svým rodičům?

Vzdělání dítěte

- Jak se rodiče snaží skloubit duchovní vzdělání dítěte s jeho vzděláním ve veřejné základní či střední škole?
- Uvažují rodiče o domácí výchově svého dítěte, kterou již v současnosti mnoho základních škol ČR umožňuje?
- V rámci tohoto programu je látka, kterou se má dítě učit specificky upravena vzhledem k jeho víře, nebo se dítě učí to stejné, co by se učilo v „normální“ škole?
- Nemá potom dítě problém se socializací a začleněním do společnosti?
- Když potom začne chodit do školy, poté co prošlo domácím vzděláváním, není terčem posměchu, nemá potíže s učením?
- Staví se k němu vyučující individuálně?
- Provozuje hnutí v ČR systém gurukul či jiných vzdělávacích institucí pro děti a mládež? Pokud ano, jsou takové organizace brány zákonem jako plnohodnotné vzdělání?